

Af laegemidlernes historie i den classiske oldtid / [J.L. Heiberg].

Contributors

Heiberg, J. L. 1854-1928.

Publication/Creation

Copenhagen : V. Tryde, 1917.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/kzgt7v9r>

License and attribution

Conditions of use: it is possible this item is protected by copyright and/or related rights. You are free to use this item in any way that is permitted by the copyright and related rights legislation that applies to your use. For other uses you need to obtain permission from the rights-holder(s).

**wellcome
collection**

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

I H. AAI

1 H. AA1 (2)

22101096149

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b29826627>

MEDICINSK-HISTORISKE
SMAASKRIFTER

VED
VILHELM MAAR

16

J. L. HEIBERG

AF
LÆGEMIDLERNES
HISTORIE I DEN
CLASSISKE
OLDTID

KØBENHAVN
VILHELM TRYDES FORLAG
1917

304948

Dupl. Loan Coll.

I H - AA1 (2)

SOM Titlen angiver, er det ikke min Hensigt at skrive den antike Pharmakopoees Historie; til denne lokkende men vanskelige Opgave kræves der ganske anderledes chemiske, botaniske og pharmakologiske Kundskaber, end jeg er i Besiddelse af eller kan tænke paa at erhverve mig. Jeg har kun villet give Hovedlinierne i Udviklingen oplyste ved rigelige Exempler. Da der, saa vidt jeg ved, ikke foreligger noget Værk, hvor de, der ønsker at gaa til Kilderne, kan finde tilstrækkelig Vejledning, har min philologiske Samvittighed krævet, at jeg citerede de Steder, hvorpaa min Fremstilling er bygget; de, som foretrækker at tro mig paa mit Ord, kan jo bare springe Citaterne over. Galenos er citeret efter Bind og Sidetal i Kühns Udgave, Alexandros fra Tralleis paa samme Maade efter Puschmanns, Hippokrates ligeledes efter Littrés undtagen de Skrifter, som Kühlewein har udgivet; de er ligesom alle andre Forfattere, hvor intet andet er angivet, citerede efter Bog, Capitel og eventuelt Paragraph.

April 1916.

J. L. H.

Lægekunstens to Hovedgrene, Chirurgi og Medicin, er allerede i Iliaden antydet, naar det hedder om Lægen, at han er god til »at skære Pile ud og strø lindrende Midler (φάρμακα) paa«,¹⁾ et Vers som ogsaa Galenos²⁾ anfører som Bevis for, at Homer kjender Lægekunstens to Virkemidler, Medicin og chirurgiske Indgreb. Ganske vist anvendes de »lindrende Midler« her som andensteds i Iliaden³⁾ til udvortes Brug ved Saarbehandling, og det er naturligt nok, at Iliadens kraftige Krigere ikke har videre Brug for Medicin til at tage ind. Men naar Lægerne etsteds⁴⁾ kaldes »i Besiddelse af mange Lægemedler« (πολυφάρμακοι), tænkes der neppe paa Saarmidler alene, selvom der ogsaa der er Tale om Saarbehandling. Og den »blonde Agamede, som kjendte alle de Lægemedler, som den vidtstrakte Jord frembringer«,⁵⁾ har sikkert vidst god Besked med Lægeurter ogsaa til indvendig Brug.

Det er ikke tilfældigt, at det er en Kvinde,⁶⁾ dette siges om; urtekyndige Kvinder, der forstaar at bruge

¹⁾ Iliaden XI 515. Verset er ganske vist uoprindeligt der, hvor det staar, og forkastedes af de antike Udgivere; men det er i hvert Fald gammelt. ²⁾ V S. 869 Kühn. ³⁾ IV 190, 218. ⁴⁾ Iliaden XVI 28. ⁵⁾ Iliaden XI 740—41. Det er ikke rigtigt, naar Celsus (I praef.) af de homeriske Digte slutter, at man dengang kun kjendte Behandlingen af Saar. ⁶⁾ Sml. Welcker, Kleine Schriften III S. 20 ff.

deres hemmelige Viden baade til Gavn og Skade for deres Medmennesker, er et saa fast Inventar i mange Folkeslags Traditioner, at der maa ligge en forhistorisk Virkelighed bagved. Ogsaa nutildags er der flere »kloge Koner« end mandlige Kvaksalvere, og Troldkarlene spillede ikke nær den Rolle som Hexene. I de græske Sagn er Typen paa den Slags Kvinder Medea; naar Apollonios Rhodios¹⁾ skildrer, hvorledes hun sortklædt i Nattens Mørke samler Saften af Trylleurtens Rod, benytter han trods alle phantastiske Træk utvivlsomt levende Model. Medeas nære Slægtning er Kirke i Odysseen, som med »fordærlige Midler«²⁾ forvandler Mennesker til Dyr. Beskaffenheden af dette Tryllemiddel, som hun kommer i Maden,³⁾ lønner det sig ikke at speculere over (hvad man virkelig har gjort), saa lidt som over den Salve, hvormed hun ophæver Forvandlingen.⁴⁾ Noget anderledes forholder det sig med den Urt Moly (μῶλυ), som Hermes giver Odysseus til Beskyttelse mod Forgjørelsen. Om den hedder det,⁵⁾ at Hermes trak den op af Jorden og viste Odysseus dens Natur; »dens Rod var sort, dens Blomst hvid som Mælk; Guderne kalder den Moly; vanskelig er den at grave op for dødelige Mænd, men Guderne formaar jo alt«. Denne Beskrivelse er uden Mening, hvis der ikke foresvæver Digteren en bestemt Plante, der formodenlig har været brugt til Trolddom og derfor

¹⁾ Argonautica III 844 ff. ²⁾ Odysseen X 213. ³⁾ X 236. φάρμακον bruges ogsaa ligefrem om Gift, Odysseen I 261. ⁴⁾ Od. X 392. Sml. Friedreich, Die Realien in d. Iliade u. Odys., Erlangen 1856, S. 184 ff. ⁵⁾ Od. X 302 ff.

omgives med det mystiske Skær; i den videnskabelige Pharmakologi¹⁾ er Moly en Plante med hvide Blomster og lille, løgagtig Rod, som bruges mod visse Lidelser i Uterus, men i Folketroen har den med Navnet bevaret sin Anvendelse som Modgift og Amulet.²⁾ Paa lignende Maade forholder det sig med det »sorgstillende Middel«, som Helena kommer i Vinen for at bringe Menelaos og hans Gæster til at glemme deres sørgelige Tanker;³⁾ dets Virkninger udmales phantastisk, men bagved ligger der dog vist en Forestilling om Opium eller lign., omend maaske kun paa anden Haand. Det er ikke uden Interesse, at Helena siges at have faaet dette Middel af en Kvinde i Ægypten, »hvor den nærende Jord frembringer saamange Midler, mange gode og mange fordærlige mellem hinanden«, og hvor »hvermand er en Læge, kyndig fremfor alle Mennesker«.⁴⁾ Ægypterne var meget forfarne i Anvendelsen af Urter baade til det ene og til det andet, og mellem de ældste græske Lægemedler forekommer der, som vi skal se, nogle af ægyptisk Oprindelse.

Overhovedet var de ioniske Stæders Handelsforbindelser med Østen allerede tidligt saa udbredte, at mange udenlandske Lægemedler ad den Vej kan være kommet til Grækernes Kundskab; men Hovedstokken maatte naturligvis den hjemlige Flora levere. Naar vi i IV. Aarh. ved Siden af den fuldt udviklede Lægevidenskab træffer en Classe Mennesker, de saakaldte Rhizotomer (ρίζοτόμοι, Rodskærere), der

¹⁾ Dioskurides III 47. ²⁾ Carmen de herbis, Cap. 13. ³⁾ Odysseen IV 220 ff. ⁴⁾ Smst. IV 227 ff.

lever af at samle og sælge Lægeurter, er der al Grund til at betragte dem som et Levn fra den førvidenskabelige Tilstand, og vi har Ret til fra deres Virksomhed at drage Slutninger om de forhistoriske urtekyndige Mænd og Kvinder, der bevarede Traditionen om visse Planters medicinske Virkninger og paa egen Haand bragte ny til Anvendelse. Naturligvis er der i denne Tradition som i al Folkemedicin en Mængde Overtro, fejlagtige Slutninger og barnagtige Analogier. Theophrastos¹⁾ anfører nogle morsomme Exempler paa, hvad han kalder Rhizotomernes »Anstalter« (ἐπιτραυφδοῦντες) og »Hokuspokus« (ἐπίθετα). Nogle Rødder skal man skære med Vinden paa Ryggen, ellers svulmer Legemet op, og man faar daarlige Øjne; andre maa man ikke skære uden at have salvet sig; nogle skal skæres om Dagen, andre om Natten ellér lige før Solopgang. I disse Regler mener han dog at der maaske kan være nogen Mening, da mange Lægeurter ogsaa har skadelige Egenskaber. Ligeledes finder han det ikke helt urimeligt at foretage Indsamlingen under Bøn. Men foruden disse uskyldige Forholdsregler anbefaler Rhizotomerne ogsaa rent overtroiske og humbugmæssige; *paeonia officinalis* maa kun samles om Natten, da den, der indsamler Frugten, risikerer sine Øjne, den, der skærer Roden, sin Endetarm, hvis de om Dagen bliver overraskede ved Arbejdet af en Spætte; ved andre Urter skal man til Erstatning for den opgravede Rod lægge en Honningkage i Jorden, eller man skal først trække

¹⁾ Hist. plant. IX 8, 5—8.

3 Ringe udenom med et tveægget Sværd; undertiden er ikke engang denne Sikringsforanstaltning nok, men man skal tillige vende Ansigtet mod Vest eller danse omkring Stedet, idet man »fremsiger saa mange Ord som muligt om Elskov« (det vil formodenligt sige Uterligheder), ligesom man skal sige uartige Ord, naar man saar Kommen; Helleborus skal man skære med Ansigtet mod Øst og under Bønner, og kommer en Ørn i Nærheden imens, risikerer man at dø, før Aaret er omme, osv.

Paa Linie med Rhizotomerne nævner Theophrastos paa det anførte Sted¹⁾ »Forhandlerne af Lægemedler« (φαρμακοπώλαι). De maa ikke sidestilles med Nutidens Apothekere, undtagen forsaavidt disse ogsaa fører Arcana. Tilberedelsen af de af Lægerne ordinerede Mixturer foretog disse gennemgaaende selv, som det allerede fremgaar deraf, at ikke blot Galenos men mange andre ældre og yngre Lægebøger lige til Aëtios' og Paulos Aiginetes' Compendier foruden selve Recepterne ogsaa meddeler nøjagtige Anvisninger til deres Tilberedelse. Selve Ordet Apothek (ἀποθήκη, Opbevaringssted) bevarer en Erindring om dette Forhold; i de antike Recepter sondres der nemlig mellem den Medicin, der først laves, naar den skal bruges, og den, som Lægen har staaende paa Lager, og medens Recepten i første Tilfælde ender med »og brug den«, hedder det om den anden Slags »og opbevar den« (ἀποτίθου). Men de mange Ingredienser, ofte langvejs fra importerede Stoffer og

¹⁾ Hist. plant. IX 8, 5.

saadanne, som ikke kan skaffes tilveje paa en Studs, maa Lægerne, der ofte rejste rundt i Praxis, have købt hos de stedlige Rhizotomer og Medicinkræmmere. At disse ogsaa praktiserede paa egen Haand, ses af et Sted hos Theophrast,¹⁾ hvor han omtaler en Plante, »som Pharmakopolerne bruger mod visse Ting«, og det Hemmelighedskræmmeri, der fra gammel Tid klæbede ved Forretningen, forledte dem til alskens Humbug. Saaledes reclamerede efter Theophrast²⁾ en Medicinhandler Aristophilos fra Plataiai med at kjende Planter, der umuliggjorde Omgangen med Kvinder dels for bestandigt dels for en bestemt Tid som 2 eller 3 Maaneder; de sidste anbefalede han som Straffemiddel for ustyrlige Slaver. Samme Mand kjendte ogsaa Plantemidler, som kunde bestemme Fosterets Kjønn.³⁾ En anden Medicinmand Thrasyas demonstrerede sit fortrolige Forhold til sine Varer ved at sluge et helt Knippe Helleborus, uden at det gjorde ham noget.⁴⁾ Man skulde tro, at dette Experiment ogsaa kunde opfattes som et Bevis paa, at hans Helleborus ikke duede; men det har aabenbart virket som Reclame ved at omgive ham med et Skær af Hexemester. En af hans Colleger pralede i samme Øjemed med, at han paa en Dag, mens han sad paa Torvet ved sine Medicinkrukker, havde taget Helleborus 22 Gange og først ud paa Eftermiddagen var gaaet hjem for at tage et Bad og spise til Aften, og han havde dog ikke kastet op; rigtignok tilføjer Theophrast,⁵⁾ at han selv indrømmede at have hindret

¹⁾ Hist. plant. VI 2, 5. ²⁾ Smstd. IX 18, 4. ³⁾ Theophrast smst. IX 18, 5. ⁴⁾ Smst. IX 17, 1. ⁵⁾ Smst. IX 17, 3.

Midlet i at virke ved efter den syvende Portion at drikke skarp Eddike med reven Pimpsten i og senere Vin ligeledes med Pimpsten. To andre Pharmakopoler var kommet mindre heldigt fra det samme Kunststykke; den ene, som søgte at vække Opsigt ved at spise et Par Helleborusrødder, blev gjort til Skamme af en Hyrde mellem hans Publicum, der uden Gêne spiste hele Knippet,¹⁾ den anden, som havde væddet om at kunne holde sig til Solnedgang, tabte Væddemaalet, skjønt han ikke havde taget nogen særligt stor Dosis.²⁾ I Belysning af disse Historier maa et Par Steder i den aristoteliske Zoologi forstaaes. Der tales der³⁾ om »de Edderkopper og Slinger, som Pharmakopolerne holder«, og det bemærkes,⁴⁾ at de Edderkopper, de har, enten slet ikke er giftige eller dog kun meget lidt; aabenbart har Pharmakopolerne for at imponere deres Kunder ladet sig bide af disse Dyr eller dog leget med dem. Man mindes levende om de Mirakeldoctorer, der i Syditalien drager rundt paa Markederne og falbyder Arcana med lignende Anstalter, og i et andet Skrift fra Aristoteles' Skole⁵⁾ stilles da ogsaa Pharmakopolerne sammen med Gøglere og Spaamænd. Det er sikkert ogsaa dem, der har handlet med de »taabelige og utrolige« Amuletter, Modgifte og Midler til at vinde »Berømmelse og Anseelse«, som Theophrast i Fortsættelse af de ovenfor anførte Steder gjør Nar ad.⁶⁾

Men alt dette Gøgl, som Theophrast altsaa fuld-

¹⁾ Smst. IX 17, 1. ²⁾ Smst. IX 17, 2. ³⁾ Aristoteles, Hist. animal. VIII 4. ⁴⁾ Smst. IX 39 (denne Bog hidrører fra en senere Peripatetiker). ⁵⁾ [Aristoteles,] Oeconom. II 4. ⁶⁾ Hist. plant. IX 19, 2—3.

komment gennemskuede, selvom han i Overensstemmelse med sin humane Tænkemaade søgte at finde en fornuftig Mening i det saa langt som muligt, forhindrede ham ikke i videnskabeligt at udnytte de lagttagelser og Erfaringer, som Professionen paatvang Rhizotomer og Pharmakopoler. Den ovennævnte Thrasyas betegner han¹⁾ som »meget dygtig i Anvendelsen af Rødder«, og hans lagttagelser over Vanens og individuel Dispositions Indflydelse paa Lægemedlernes Virkning refereres udførligt og anerkjendende, ligesaa hans Recept for en hurtigt og sikkert virkende Skarn-tydegift, der betegnes som et Fremskridt i Sammenligning med den, man tidligere brugte ved Henrettelser.²⁾ Om hans Elev Alexias hedder det,³⁾ at han »ogsaa var dygtig og ikke mindre forfaren i Kunsten, da han ogsaa ellers var lægekyndig«. Theophrast tager Hensyn til deres Terminologi⁴⁾ og fremhæver bl. a. deres nøje Kjendskab til Tiden og Fremgangsmaaden for Indvindingen af Silphion,⁵⁾ som dreves systematisk og fabrikmæssigt efter nøje fastsatte Regler.⁶⁾

Men selvom der ikke forelaa disse positive Udtalelser af en saa fremragende Sagkyndig som Theophrast, maatte man dog paa Forhaand gaa ud fra, at Rhizotomerne ikke kunde undgaa under Udøvelsen af deres Haandtering at gjøre rigtige og værdifulde lagttagelser, ligesom det for Sygdomsbehandlingens Vedkommende utvivlsomt har været Tilfældet med de ikke mindre humbugbefængte Asklepiospræster.

¹⁾ Hist. plant. I 17, 1 ff. ²⁾ Hist. plant. IX 17, 8. ³⁾ Smst. ⁴⁾ Hist. plant. IX 8, 1. ⁵⁾ Smst. IX 1, 7; sml. IX 8, 2 ff. ⁶⁾ Smst. VI 3, 2.

Og det samme gjælder Rhizotomernes Ahner, de førvidenskabelige kloge Mænd og Koner; mellem det usigtede Raastof af Medicamenter, som de leverede den begyndende Lægevidenskab, var der adskilligt, der virkelig viste sig brugbart. Saaledes forholder det sig jo overhovedet med al virkelig Folkemedicin; en Mængde virksomme og anerkjendte Midler, lige fra Chinabark til Yoghurt, er fra den gaaet over i den videnskabelige Lægekunst, som ikke saa sjældent endnu maa nøjes med empirisk at constatere, at de virker, uden at kunne sige, hvorfor. Overfor moderne folkelig Medicin maa man imidlertid være meget forsigtig med at fastslaa ægte folkelig Oprindelse, da mange af de Midler, Folket nutildags bruger, stammer fra den antike Lægevidenskab, hvis Recepter fandt Vej til middelalderlige populaire Lægebøger og derigjennem bundfældedes i Menigmands Tradition som Husraad og Kvaksalveropskrifter; derfor træffer man saa tidt de samme Forskrifter og Lægemedler i al europæisk Folkemedicin. For Grækernes Vedkommende er denne Kilde til Fejlslutninger stoppet, da det er dem, der har skabt Lægevidenskaben; idethøjeste kan man sige, at deres Læger, naar de benytter udenlandske Lægemedler, ikke støtter sig til deres egne Medicinmænds Erfaringer, men til fremmedes af samme Rang. Derimod lider Behandlingen af de antike Medicamenter i høj Grad under Vanskeligheden af at bestemme de benyttede Planter og andre Stoffer nøjagtigt og sikkert, og naar de hos de antike Forfattere angivne medicinske Virkninger uden videre drages med ind ved Bestemmelsen, ud-

sætter man sig let for en Cirkelslutning; man kan ikke paa Forhaand gaa ud fra, at de paastaaede Virkninger er en Realitet, selvom det hyppigt vil være Tilfældet.

Naar man vil forsøge at forestille sig, hvorledes Menneskeheden fra Begyndelsen af er kommet ind paa Brugen af Lægemidler, maa man gaa ud fra, at der oprindeligt kun kan være Tale om den raaeste Empiri; de primitive Mennesker har vistnok efter nogle heldige Erfaringer med velmagende og sunde Frugter og Urter smagt paa næsten alt, hvad Jorden frembragte. Vegetabiliske Lægemidler staar overalt i første Linie i folkelige Pharmakopoeer, først i anden Linie kommer Stoffer fra Dyreriget og i meget begrænset Omfang Mineralier. Den umiddelbareste og lettest iagttagelige Virkning udøver de kraftige Afføringsmidler, som mange Planter leverer, og paa saadanne Midler er al folkelig Medicin særligt rig. Men ved alle disse primitive iagttagelser maatte det rene Tilfælde nødvendigvis spille en stor Rolle, baade saaledes, at man tilskrev en Urt, man havde smagt paa, Virkninger, som havde en ganske anden Aarsag, og saaledes, at man hæftede Opmærksomheden ved ligegyldige Biomstændigheder; da man ikke anede, hvad den (virkelige eller formentlige) Virkning skyldtes, kom man til at specialisere altfor meget, idet man indskrænkede den gjorte Erfaring til kun at gjælde under nøjagtigt samme Forhold. Det er ikke usandsynligt, at en Reminiscens heraf er bevaret i

de besynderlige Specifica, som ogsaa den videnskabelige græske Medicin kjender, som f. Ex. naar Dioskurides¹⁾ opfører en vis Plante (*chrysogonum*) som Middel mod Bid af en Spidsmus eller varierer det, der skal sættes til Salt som Modgift, efter det giftige Krybs Art, hvis Bid skal modvirkes.²⁾ Det er sikkert ikke tilfældigt, at det netop er ved Modgifte,³⁾ at denne folkelige Tradition har holdt sig; det er et Omraade, som Folkemedicinen af let forstaaelige Grunde særligt har opdyrket. Galenos⁴⁾ fortæller udførligt to Historier om, hvorledes det ved et rent Tilfælde blev opdaget, at Hugorme var et godt Middel mod Elephantiasis, og tilføjer,⁵⁾ at han benyttede denne formentlige Opdagelse i sin Praxis.

Men hvis Folkemedicinen havde været henvist til alene at afvente, at et heldigt Tilfælde skulde føre den rigtige Urt og den rigtige Sygdom sammen, kunde den umuligt selv i nok saa langt et Tidsrum have fundet saa mange virkelige Lægeplanter, som den har. Det er ogsaa let at paapege forskellige Momenter, som kunde begrænse Tilfældets Raaderum og lede Empirien paa dens vildsomme Vandring gennem de utallige Muligheder.

For det første er det neppe helt udelukket, at et vist Instinct i denne Retning kan have gjort sig gjældende. Antike Forfattere anfører flere Exempler

¹⁾ De mater. med. IV 56 (Wellmann). ²⁾ Smst. V 109, 4: Hørfrø mod Skorpionbid, Origanum, Honning og Isop mod Hugorme, Beg o. l. mod Hornslangen, Eddike mod Skolopendre. Mod denne Specialisering protesterer Celsus V 27, 3. ³⁾ Ogsaa Spidsmusens Bid ansaas for giftigt (Philumenos, De venenat. animal. 33 Wellmann). ⁴⁾ XII 312 ff. (Kühn). ⁵⁾ Smst. XII 314 ff.

paa Dyrenes Evne til at curere sig selv ved Hjælp af visse Urter. De fleste saadanne Beretninger har ganske vist et phantastisk Præg og meddeles ogsaa af mere kritiske Hjemmelsmænd kun som noget, »man siger«. Saaledes skal Storke og andre Fugle, naar de er kommet til Skade, lægge Origanum paa Saaret,¹⁾ og man vil have iagttaget, at Skildpadden, naar den har ædt en Hugorm, benytter samme Plante som Modgift og dør, naar den ikke kan faa fat i den;²⁾ de vilde Geder paa Kreta befrier sig for Pilespidser, der er bleven siddende i Saaret, ved at æde Dictamnus,³⁾ og det samme fortælles⁴⁾ om en anden kretensisk Plante τράγιον. I det sidstnævnte Tilfælde er Oprindelsen til Fabeln let gjenneuskuelig; det er Navnet, der har foranlediget dens Overførelse fra Dictamnus til »Bukkeurten« (en Perikumart), som i Virkeligheden vistnok hedder saaledes, fordi den lugter som en Gedebuk.⁵⁾ Ganske paa samme Maade har Chelidonium (Svaleurt), der har sit Navn, fordi den kommer frem samtidigt med Svalens Ankomst og forsvinder med den,⁶⁾ ved Phantasier over Navnet faaet Ord for at benyttes af de kloge Svaler til at curere Blindhed hos deres Unger.⁷⁾ Men selvom alt dette maa henvises til Fabelens Rige, bliver der dog det Factum tilbage, at Hunde undertiden frem-

¹⁾ [Aristoteles] Hist. animal. IX 6, hvor flere lignende Ting er samlede. Sml. Antigonus Caryst., Hist. mirab. 26 ff.; Plutarch, De sollert. animal. 20; Aelian, De nat. animal. V 46. ²⁾ [Aristoteles] anf. St. ³⁾ Theophrast, Hist. plant. IX 16, 1, der udtrykkeligt tilføjer, at »man siger, at det er sandt«; Dioskurides III 32, 1. ⁴⁾ Dioskurides IV 49. ⁵⁾ Dioskurides IV 50 om en anden Art τράγιον. ⁶⁾ Dioskurides II 180, 2. ⁷⁾ Dioskurides anf. St., med tydelig Tvivl.

kalder Brækning ved at spise Græs, og det er vanskeligt at afvise den populaire Forklaring, som allerede Oldtiden har fremsat,¹⁾ at de instinctsmæssigt gjør det i diætetisk Øjemed. Endvidere er det en Kjendsgjærning, som ligeledes er noteret af antike Forfattere,²⁾ at der er visse, tildels giftige, Planter, som Kvæget ikke rører, og der foreligger sikre Vidnesbyrd om, at det kan bero paa umiddelbar Modbydelighed, ikke paa nedarvet Erfaring.³⁾ Med dette for Øje maa man indrømme Rimeligheden af, at ogsaa det primitive Menneske kan have været i Besiddelse af et lignende Instinct, som har hjulpet det baade til at undgaa farlige Giftplanter og til at finde Lægeplanter; og denne Evne kan have været særligt udpræget hos enkelte Personer, som saa er blevet Medicinmænd og »kloge Koner«. Ogsaa directe iagttagelser af Husdyrene kan have været vejledende; saaledes skal den hvide Helleborus' Egenskab af Brækmiddel først være blevet iagttaget paa Faar,⁴⁾ Hundenes Æden Græs skal have givet Ægypterne

¹⁾ Plutarch, De sollert. animal. 20; Aelian, De nat. animal. VIII 9, sml. V 46. Mod Bændelorm siges Hundene at spise Ax, [Aristoteles] Hist. animal. IX 6. ²⁾ Den sorte Helleborus spises ikke af noget Dyr (Theophrast, Hist. pl. IX 10, 2), heller ikke Stormhat (*aconitum*, smst. IX 16, 4); Apsinth spiser kun Faarene i Pontos (smst. IX 17, 4). ³⁾ Mange herhenhørende Bemærkninger findes i C. G. Rafns Danmarks og Holsteens Flora, I—II, Kbhvn. 1796—1800, som Dr. Will. Sørensen har gjort mig opmærksom paa (se f. Ex. II 149 en Bemærkning om, at et Rensdyr »fnøs« ved at lugte til Belladonna, som det ikke kan have haft noget Kjendskab til). ⁴⁾ Theophrast, Hist. plant. IX 10, 2. Dioskurides har selv iagttaget, at Gederne hos Vestinerne (i Mellemitalien) faar Opkastninger af den (II 70, 2).

Ideen til en Udrensningscur,¹⁾ den fosterfordrivende Virkning af en bestemt Slags Vindruer skal være blevet konstateret paa Hunde.²⁾ Og selvom lagttagelser af Husdyrene ikke ligefrem førte til Efterligning af deres formentlige Curmethoder, maa dog deres Begærlighed efter og Afsky for visse Planter tidligt have vakt Opmærksomhed for disse og givet Anledning til at experimentere med dem.³⁾

Hvad der leder Dyrenes instinctsmæssige Valg, kan ikke være andet end Lugt og Smag, og de samme Egenskaber ved Planterne maa ogsaa have været de primitive Menneskers Kriterier; de er ogsaa Grundlaget for den videnskabelige, systematiske Pharmakologi, som vi først finder den hos Galenos. Han lægger overalt Smagen til Grund for sin Classification af Lægemidlerne; den samvittighedsfulde Læge skal paa typiske Repræsentanter for de forskjellige Safter øve sin Tunge i at skjelne mellem Arterne af Smag,⁴⁾ saaat han endog efter de forskjellige Grader af Skarphed, Snærpen osv. kan bestemme, om et Lægemiddel er tjenligt i sværere eller lettere Tilfælde.⁵⁾ Lugten advarer Galenos mod at forlade sig paa;⁶⁾ den kan idethøjeste tages med paa Raad⁷⁾ eller træde til som Surrogat for Smagen, naar det Middel, der skal prø-

¹⁾ Aelian, De nat. animal. V 46. ²⁾ Theophrast, Hist. plant. IX 18, 11. Efter Dioskurides III 69 bruges Frøet af en Plante *ἐλαφοβόσκον* (»Hjortefoder«, maaske Pastinak) som Modgift, fordi »man siger«, at Hjortene æder den mod Slangebid. ³⁾ lagttagelser over Planterne som Foderstoffer findes ikke blot hos Botanikere og Landbrugsforfattere, men ogsaa hos Pharmakologer som Dioskurides (f. Ex. III 23, 6; 31, 2; IV 134, 2). ⁴⁾ XI 632 ff., sml. XI 452. ⁵⁾ XII 926 ff.; sml. XI 799, 813, 847; XII 113. ⁶⁾ XI 700. ⁷⁾ XI 703.

ves, er for væmmeligt at smage paa, som f. Ex. de forskjellige Slags Urin.¹⁾ Han maa dog indrømme, at baade Smag og Lugt kan skuffe; om Castoreum (Bævergejl) siger han,²⁾ at man efter dets Lugt og Smag skulde tro, at det var skadeligt for Mennesker; saa maa Følelsen tages til Hjælp, som lærer, at det er varmende, og deraf maa man saa slutte sig til dets andre Egenskaber.³⁾

For det primitive Menneske har sikkert Lugten været den første Vejviser, som har draget Smagen efter sig. Vi møder da her det mærkelige Forhold, at, medens Husdyrene i Reglen undgaar giftige Planter og saadanne, som har en særligt gennemtrængende Smag, saa er det netop den Slags Urter, der har øvet en særlig Tiltrækning paa Alverdens Folkemedicin, endog til Trods for, at nogle af dem vitterligt gjør Fortred.⁴⁾ Kongelys (*φλόμος*, *verbascum*), Bulmeurt (*ύοσκάμος*), Natskygge (*στρύχνος*, *solanum*), Skarn-tyde (*κόνειον*, *conium maculatum*), Hyld (*ἀκτῆ*), som næsten intet Husdyr rører,⁵⁾ anvender allerede den ældste græske Lægekunst.⁶⁾ Da dette Forhold findes over hele Verden, maa der utvivlsomt bagved ligge en overtroisk Forestilling om det ildelugtendes og

¹⁾ XII 285. ²⁾ XII 337. ³⁾ XII 339. ⁴⁾ Om sundhedsfarlig Anvendelse af *Euphorbia palustris* og *Veratrum album* i russisk Folke-
 medicin se Demitsch i Historische Studien aus dem Pharmakolog.
 Institute der k. Univers. Dorpat I (Halle 1889) S. 214—15. ⁵⁾ Rafn,
 Flora II 114, 156, 346. Bulmeurt æder kun Geden, der idethele ikke
 er nogen Kostforagter (Rafn II 128), Hyldeblade kun Faar og Geder
 (Rafn II S. 377, 379). ⁶⁾ Hippokrates (ed. Littré) f. Ex. VI 410;
 VIII 246, 454 — VII 60, 298 — VI 410, 562; VIII 200 — VII 356 —
 VII 342.

ildesmagendes apotropæiske Virkning overfor det onde, ligesom naar man har røget de onde Aander ud med Svovl.¹⁾ Den umiddelbare Tro paa, at, jo værre en Medicin smager, des kraftigere virker den — med ondt skal man ondt fordrive —, er vel overhovedet endnu ikke uddød hos Almuen.²⁾

Idethele maatte, ogsaa uden Vejledning af Husdyrenes Valg, Planter med paafaldende, skarp eller krydret Lugt og Smag af sig selv henlede Urtesamlernes Opmærksomhed paa sig. Derfor finder vi allerede i de græske Lægers ældste Medicamentforraad forskellige Løgarter (Hvidløg *σκόροδον*,³⁾ Rødløg *κρόμμυον*,⁴⁾ Purre *πράσον*⁵⁾), allehaande Krydderier som Kanel (*κιννάμωμον*),⁶⁾ Peber (*πέπερι*),⁷⁾ Sennep (*νᾶπυ*),⁸⁾ de forskellige Mynter og andre stærkt lugtende Læbeblomster som Agermynte (*πολύκνημον*),⁹⁾ Pebermynte (*ήδύοσμος*),¹⁰⁾ Polej (*γλήχων*),¹¹⁾ Merian (*όρίγανον*),¹²⁾ Timian (*θύμος*),¹³⁾ Skovmynte (*μίνθη*, *καλαμίνθη*),¹⁴⁾ Salvie (*έλελίσφακος*),¹⁵⁾ Isop (*ύσσωπος*),¹⁶⁾ krydrede Skærmplanter som Persille (*σέλινον*),¹⁷⁾ Dild

¹⁾ Naar Odysseus (Od. XXII 481 ff.) efter Drabet paa Bejlerne røger Huset med Svovl, er det et uforstaaet Levn af en saadan Overtro. ²⁾ »En Doctor kom og skrev Latin og gav ham bitter Medicin« staar der i Den store Bastian. I Iliaden XI 846 bruges en bitter Rod som Saarmiddel. Allerede Theophrast (Hist. pl. VII 9, 4) bemærker, at mange bitre og ildelugtende Planter er gavnlige. ³⁾ Hippokrates (Littre) VII 86, 182 (jeg anfører kun enkelte Steder). ⁴⁾ Smst. VII 362; VIII 158. ⁵⁾ VI 248; VII 324. ⁶⁾ VIII 110. ⁷⁾ VII 150. ⁸⁾ VII 140, 150. ⁹⁾ VIII 454. ¹⁰⁾ VIII 158 (med Tilføjelsen: hvis Patienten kan taale den). ¹¹⁾ VI 248; VII 160; VIII 156. ¹²⁾ VII 42, 46, 68, 188, 238 og ofte. ¹³⁾ VII 78, 356. En beslægtet Art *θύμβρα* VII 42, 68, 356. ¹⁴⁾ VII 42; VIII 184. ¹⁵⁾ VII 82, 98. ¹⁶⁾ VII 130, 150, 358. ¹⁷⁾ VII 42, 46, 156, 160, 346.

(ἄνηθον),¹⁾ Kommen (κύμινον),²⁾ Koriander (κορίαννον),³⁾ Annis (ἄννησον),⁴⁾ Galbanum (χαλβάνη)⁵⁾ og Silphium (ὀπὸς σιλφίου),⁶⁾ bitre Bynkearter som Apsinth (ἀψίνθιον),⁷⁾ Abrotanum (ἀβρότονον)⁸⁾ og *Artemisia dracunculus* (δρακόντιον),⁹⁾ Alpeviolens bitre Rodknolde (κυκλάμινος),¹⁰⁾ Karse (κάρδαμος),¹¹⁾ Rude (πήγανον),¹²⁾ Ræddike (ράφανις),¹³⁾ Kapers (κάππαρις),¹⁴⁾ flere Vortemælksarter med den paafaldende stærke Saft (τιθύμαλος, ἵπποφαές, πέπλος, πεπλίον),¹⁵⁾ flere Sorter Røgelse (σμύρνα, λιβανωτός, μάννα),¹⁶⁾ Harpix (ρήτινη)¹⁷⁾ og harpixholdige Træsarter som Mastix (σχίνος),¹⁸⁾ Enebær (ἄρκευθος),¹⁹⁾ Terpentin (τέρμινθος, τερέβινθος),²⁰⁾ Pinie (πίτυς),²¹⁾ Cypres (κυπάρισσος),²²⁾ Ceder (κέδρος),²³⁾ Fyr (δάς).²⁴⁾

Af dyriske Stoffer har Bævergejl (καστόριον) tidligt faaet Indpas i Medicinen;²⁵⁾ det maa rimeligvis skyldes en lignende Forestilling som Troen paa de ilde lugtende Planters Værdi som Lægemedler. Af samme Grund er man vel ogsaa faldet paa at benytte Urin og Excrementer²⁶⁾ ligesom af de uorganiske Stoffer

1) VII 196. 2) VII 148, 294; VIII 52. κύμινον Αἰθιοπικόν VII 158, 256, 356, 404. 3) VI 248. 4) VII 366; VIII 110, 404. 5) VII 372. 6) VII 60, 150, 182, 226, 350. 7) VII 132, 298, 364. 8) VII 424. 9) VII 172. 10) VII 364; VIII 154. 11) VII 41, 150, 266, 350, 410. 12) VII 42, 68, 78, 246. 13) VII 68, 182, 266. 14) VI 460; VII 150. 15) VI 248; VIII 160 — VII 218, 272 — VIII 500 — VII 184, 190. 16) VI 416, 442; VII 364, 366; VIII 130, 154, 156, 404 — VII 372. 17) VII 366; VIII 52, 404. 18) VII 344, 366. 19) VII 356, 410. 20) VII 352, 416; VIII 374. 21) πίτυς φλοιός VII 374. 22) VII 24. 23) κέδρον πρίσματα VII 416 424. 24) VII 324. 25) VII 342. κάστωρ VII 338. κάστορος ὄρχις VII 428; VIII 150. 26) Menneskeurin VII 322, gammel do. VII 162, 302. Koens Urin VII 424, 426. Excrementer af Ko (βόλβιτον) VII 314, 372;

Svovl og Asphalt.¹⁾ Ogsaa Gedemælksost²⁾ kan være bleven anvendt paa Grund af sin ramme Smag. Man maa ogsaa tidligt have lært at uddrage og anvende ikke blot Olivenolie men ogsaa de ætheriske Olier, som mange Planter indeholder; i de Hippokratiske Skrifter³⁾ nævnes saaledes Rosenolie, Olier af Narcis, Lilie (σούσιον) og bitre Mandler (νέτωπον).

I Valget af de nævnte Planter maa det folkelige Instinct siges idethele at have havt en heldig Haand; de er gennemgaaende virkelig virksomme, de fleste har figureret i Pharmakopoeerne indtil nyere Tid, og ikke ganske faa bruges endnu. Men ved Siden deraf har Folkemedicinen ogsaa fulgt andre Kriterier, som ikke har givet saa gode Resultater.

I al Folkemedicin spiller det, der kan sammenfattes under Betegnelsen Sympathicure, en stor Rolle. I den græske Lægevidenskab breder de sig først rigtigt i den senere Periode, som intet forsmaaede; men enkelte, forholdsvis uskyldige Spor findes allerede i de ældste medicinske Skrifter, som naar Efterbyrd (som Pessarium)⁴⁾ og Mælk⁵⁾ af en Kvinde, der har et Drengbarn ved Brystet, anbefales som Middel til at gjøre Kvinder frugtbare. Naar der i visse Tilfælde ordineres Mælk af en sort Ko⁶⁾ eller Excrementer

---

VIII 212, af Faar og Geder (σπύραθοι) VII 372; VIII 390 (σπυράδες VIII 324), af Æsel (ὄνις) VII 406, 418; VIII 458, 508), af Mulæsel VII 408; VIII 374, af Mus (μυόχοδα) VIII 188 (sml. 186), af Ulv VIII 164, af Falk VIII 214, af Hane VIII 360, af Due VIII 370. ¹⁾ VII 130, 342, 370, 372 osv. ²⁾ VII 196 (gammel), 382 (renset for den ydre snavsede Skal) osv. ³⁾ F. Ex. VII 322; VIII 380. ⁴⁾ VIII 166. ⁵⁾ VII 456; VIII 166; sml. VIII 336, 340. ⁶⁾ VIII 102 (mod blodigt Opspyt efter en Fødsel).

af et Hanæsel,¹⁾ maa der ogsaa bagved ligge en eller anden Overtro, som vi nu ikke kan paavise. Ting, der paa en eller anden Maade har noget paa-faldende ved sig, et usædvanligt Udseende, gaadefuld Oprindelse eller lignende, bemægtiger Folkephanta-sien sig gjerne som Lægemedler; det er maaske Grun-den til, at Slangeham (λεβηρίς)²⁾ og en Lavart, der angriber Oliventræet som en Slags Udslet (ψώρα),³⁾ et Par Gange anføres i de Hippokratiske Skrifter som helbredende, og naar en vis Plante med tvedelt Rod, der ligner et Par Testikler, af Rhizotomerne tillægges Indflydelse paa, om Fosteret bliver en Dreng eller en Pige,⁴⁾ skyldes det ganske sikkert Rodens Form. Ogsaa Navnet kan fremkalde Forestillingen om Læge-kraft. Der maa herved skjelnes imellem, om Planten har faaet sit (folkelige) Navn efter sine reelle eller indbildte medicinske Virkninger, eller om omvendt disse er suggererede af Navnet. Aristolochia og Arte-misia er saaledes utvivlsomt blevet kaldt saaledes, fordi man tilskrev dem en gavnlig Indflydelse paa Forløbet af Fødsler og hvad dermed staar i Forbin-delse.⁵⁾ Derimod er det usandsynligt, at Planten ἡμιόνιον («Muldyrurt»)⁶⁾ skulde have faaet sit Navn af sin formentlige Evne til at gjøre Kvinder ufrugt-bare; denne Overtro stammer sikkert fra Navnet (den

¹⁾ VIII 500 (mod Uteruslidelser). ²⁾ VIII 182 (til Uddrivelse af Efterbyrden), 370 (mod Udslet). ³⁾ VIII 244 (mod Menorrhagi). ⁴⁾ Theophrast, Hist. pl. IX 18, 4—5; dens to Arter skal have modsat Virkning. ⁵⁾ Hippokrates (Littré) VII 358 — VII 424. Artemis var Fødselshjælperske. Om Aristolochia se ogsaa Theophrast, Hist. pl. IX 20, 4. ⁶⁾ Theophrast, Hist. pl. IX 18, 7. Muldyr er som bekjendt ufrugtbare.

gaves med Hoven og Skindet af Muldyr). Paa samme Maade forholder det sig med Planterne σκορπίος og πολυπόδιον, hvis Navne skriver sig fra Røddernes Lighed med en Skorpion og en Polyp; den første anses for god mod Skorpionbid, den anden bæres som Amulet mod Angreb af Polypen.¹⁾

Af de anførte Exempler fremgaar det, at det var et ret omfangsrigt og ikke helt uhensigtsmæssigt Forraad af Medicamenter, som den folkelige Empiri stillede til Raadighed for Grundlæggerne af den græske Lægevidenskab, d. e. Lægevidenskaben overhovedet, de ioniske Læger omkring Aar 500. Det bliver nu at undersøge, hvorledes de benyttede det.

I de Skrifter, som er os overleverede under Hippokrates' Navn, men som vitterligt er af meget forskjellig Oprindelse og Beskaffenhed, er der med Hensyn til Anvendelsen af Medicin en slaaende Modsætning mellem dem, der med nogen Sandsynlighed kan henføres til den koiske Skole, og dem, der hidrører fra den concurrerende knidiske;²⁾ de første er ligesaa sparsomme og sobre i deres Brug af Medicamenter, som de knidiske er rundhaandede med allehaande, ofte urimelige og betænkelige Recepter. Det hænger vel nok tildels sammen med, at flere af de koiske

---

¹⁾ Theophrast IX 13, 6. ²⁾ En Statistik over de i de forskjellige Skrifter nævnte Lægemidler giver R. von Grot i Koberts ovenfor anførte Historische Studien aus d. Pharmakol. Inst. d. k. Univ. Dorpat, I S. 79. Trods sin Ufuldkommenhed er den ret oplysende.

Skrifter handler om Chirurgi eller andre Emner, som ikke giver megen Anledning til at tale om Medicin, men denne Forklaring slaar ikke til; i den Praxis, som er journalmæssigt beskrevet i Bøgerne I og III om »Epidemiske Sygdomme«, forekommer intet egentligt Medicament, og i Værket om »Den hellige Syge« (Epilepsi) nævnes intet af de Midler, man ellers brugte mod denne Sygdom. Ogsaa de Saarmidler, der anvendes i Bøgerne om Benbrud (Περὶ ἀγμῶν) og om at sætte Lemmer i Led (Περὶ ἄρθρων ἐμβολῆς), er yderst faa, simple og rationelle: først og fremmest urenset Uld¹⁾ eller Uld i Vin (blodstillende),²⁾ enkelt Gang³⁾ »Blade af Rødbede eller Følfod⁴⁾ eller andet lignende, halvkogte i Vin«. Af andre Lægemidler benytter de to nævnte Skrifter kun Helleborus som Brækmiddel.⁵⁾ Heller ikke de fra en senere Tid hidrørende Bøger af de »Epidemiske Sygdomme« anvender andet end simple og usammensatte Planteidler og det kun i ringe Omfang.⁶⁾ Det er derfor berettiget at betragte det som en Ejendommelighed ved den koiske Skole, hvortil Hippokrates hørte, at den kun i ringe Omfang benytter Medicin og holder sig til usammensatte Midler; det stemmer ogsaa godt med det Billede, man ellers kan danne sig af dens rationelle og ædruelige Sygebehandling, som særligt

¹⁾ Περὶ ἀγμῶν 25 (S. 82, 2 ed. Kühlewein, Leipzig 1902) og ofte. Det svarer til det deraf uddragne Lanolin. ²⁾ Περὶ ἄρθρων 63 S. 216, 7. Vinen har virket desinficerende. ³⁾ Περὶ ἄρθρων 63 S. 215, 16. ⁴⁾ Følfod (βήχιον) har ogsaa senere været anvendt saaledes paa Grund af Bladénes Slimindhold. ⁵⁾ Περὶ ἀγμῶν 11 S. 65, 17; 36 S. 100, 13; Περὶ ἄρθρων 63 S. 215, 7. ⁶⁾ Mod Brugen af Origanum som skadelig for Øjne og Tænder advares VI 434 (Littre).

lagde Vægt paa en fornuftig Diæt og ikke yndede voldsomme Indgreb i Naturens lægende Virksomhed.

Ogsaa den knidiske Skole maa i Begyndelsen have været sparsom med Anvendelsen af Medicamenter. Forfatteren til Skriftet »Om Diæten i acute Sygdomme« bebrejder de ældre knidiske Læger, at de bruger for faa Lægemedler; udenfor acute Sygdomstilfælde curerer de alting med afførende Midler, Valle og Mælk, hvad der ikke altid er hensigtsmæssigt eller tilstrækkeligt. Men han tilføjer, at de senere har gjort Fremskridt i Retning af den medicinske Behandling.¹⁾ Og de Skrifter, der kan henføres til den knidiske Skole, svælger ligefrem i Medicin; de indeholder flere hundrede Recepter, hvilket er mange Gange mere end alle de andre »Hippokratiske« Skrifter tilsammen. Langt det største Contingent leverer de Værker, der handler om Kvindesygdomme,²⁾ og det er sikkert ikke tilfældigt; her var et Felt, hvor Husraad, der gik i Arv fra Moder til Datter, og kloge Koners hemmelighedsfulde Visdom kunde trives i Læ af den naturlige Sky for at betro Lægen disse delicate Tilfælde. Det er væsenligt fra disse Skrifter, at de foran anførte folkelige Midler stammer. Af rent overtroiske Midler findes der ikke andre end de faa ovenfor sammenstillede. En nogen større Plads ind-

¹⁾ Περὶ διαίτης ὀξέων 2—3 (Kühlewein). ²⁾ Γυναικεία I—II (om Kvindesygdomme), Littré VIII S. 10—407. Περὶ ἀφόρων (om Sterilitet) VIII S. 408—463. Περὶ ἐπιχυήσιος (handler om Fødselshjælp) VIII S. 476—509. Περὶ γυναικείης φύσιος (om Kvindens Natur, tildels Udtog af Γυναικεία) VII S. 312—431. Περὶ ἐπταμήνου (om 7maaneders Føstre) VII S. 436—452. Περὶ ἐγκατατομῆς ἐμβρύου (om Udskæring af Føstret) VIII S. 512—519.

tager, som berørt, de uhumske og modbydelige Lægemidler; dog anvendes de næsten udelukkende til udvortes Brug i Pessarier og Dampninger, en enkelt Gang¹⁾ gammel Urin til Hovedvask. Til indvendig Brug foreskrives brændt Mulæselgødning opløst i Vin som Drik mod »rød Flod«²⁾ og Falkeexcrementer i sød Vin at drikke paa fastende Hjerter mod Ufrugtbarhed.³⁾ Dueexcrementer anbefales mod Haaraffald;⁴⁾ det er som bekjendt et ligesaa udbredt som unyttigt Folkemiddel til at fremkalde Skægvæxt. Besynderlige og ganske absurde Medicamenter forekommer nogle Gange, som f. Ex. Hundemælk,⁵⁾ Havskildpaddens Hjerne⁶⁾ og *perineum*,⁷⁾ Sælhundens Lunge⁸⁾ og det yderste Lag af Mælkecoaglet i dens Unges Mave,⁹⁾ Blæksprutteæg,¹⁰⁾ Galde af en bestemt Fisk (*σκορπίος θαλάσσιος*),¹¹⁾ Ovn-sod¹²⁾ og Jord skrabet af en Æselhov;¹³⁾ som Bestanddel af et Pessarium anføres »den Maddike, som har Hale«¹⁴⁾ og Hoveder af Maddiker.¹⁵⁾ Meget fæl er følgende Drik mod Betændelse i Uterus: man samler de Larver paa Euphorbia, som har en Braad, skærer denne forsigtigt af, saaat Indmaden ikke flyder ud, tørrer dem i Solen og knuser dem, dernæst tager man Orme fra Gødning, tørrer dem paa samme Maade og knuser dem; man tilsætter lidt Annis for at dæmpe Stanken og giver det hele i hvid Vin.¹⁶⁾ Som Bestanddele af et Tandpulver, der skal fjerne ildelugtende Aande, anbefales Asken af et Harehoved og 3 Mus, af hvilke

¹⁾ VIII 162. ²⁾ VII 408; VIII 374. ³⁾ VIII 214. ⁴⁾ VIII 370.
⁵⁾ VII 350. ⁶⁾ VIII 186. ⁷⁾ VIII 166. ⁸⁾ VII 372; VIII 390.
⁹⁾ VII 372. ¹⁰⁾ VII 324, 346; VIII 178. ¹¹⁾ VII 414; VIII 178.
¹²⁾ VIII 220. ¹³⁾ VII 418. ¹⁴⁾ VIII 168. ¹⁵⁾ VIII 166. ¹⁶⁾ VIII 492.

Maven men ikke Lever og Nyrer er fjernede paa de to (den tredie synes at skulle brændes hel).¹⁾

Til de omtalte Dampninger eller Rygninger, som anvendes meget mod Lidelser i Uterus,²⁾ benyttes alle mulige ildelugtende Stoffer, som Æselhaar med Ulveexcrementer,³⁾ uvasket Gedehaar,⁴⁾ Harehaar med Gedeexcrementer i Tran,⁵⁾ Hornspaner og Kokasser med Asphalt,⁶⁾ Hjortetak m. m. i Vin.⁷⁾ De Lidelser, som skal afhjælpes ved disse Midler, tilskrives for største Delen Bevægelser af Livmoderen, hvorom der ved Siden af rigtige lagttagelser fremsættes ganske phantastiske Theorier. Principet for Behandlingen er, at, naar Uterus synker for langt ned, skal der forneden ryges med ildelugtende Ingredienser, medens der holdes vellugtende Sager under Næsen,⁸⁾ stiger Uterus derimod for højt op, anvendes den omvendte Fremgangsmaade;⁹⁾ bagved ligger tydeligvis den naive Tankegang, at Uterus lokkes af Vellugt og skræmmes tilbage af Stank, som var den et levende Væsen.¹⁰⁾

Den knidiske Skoles Sværmeri for medicinsk Behandling giver sig ogsaa Udslag i den Masse Re-

¹⁾ VIII 366. ²⁾ Fremgangsmaaden beskrives udførligt VIII 284. ³⁾ VIII 164. ⁴⁾ VIII 378. ⁵⁾ VII 372; VIII 390. ⁶⁾ VII 372. ⁷⁾ VII 404. ⁸⁾ VII 338; VIII 278, 324, 460. ⁹⁾ VII 314; VII 338, hvor der maa læses καὶ ὑποθυμῆν <κάτω τὰ εὐώδεα ὑπὸ δὲ τὰς ῥίνας τὰ> κακώδεα. VIII 272, 384, 460. Sml. VII 344 og VII 342, hvor de ildelugtende Ting opregnes: Asphalt, Svovl, Horn, Lampevæger, Tran, Bævergejl. ¹⁰⁾ Denne Opfattelse skinner tydeligt igjennem VIII 268: naar Uterus presser paa Hypochondrierne, skal man ryge med ildelugtende Sager under Næsen, men lidt efter lidt; hvis det sker for kraftigt, »flytter Uterus sig nedad og volder Besvær«; »naar Uterus er trukket ned«, skal man ryge forneden med modbydelige Stoffer. Platon (Timaios 91 c) bruger Ordet ζῷον om Uterus.

cepter, der stilles til Udvalg for hver enkelt Sygdom; saaledes opregnes der i Skriftet »Om Kvindens Natur« 70 Drikke og Pessarier til Rensning af Uterus og dertil 35 »skarpe Pessarier, som trækker Blod«,¹⁾ og henved 30 Recepter paa Klysterer.²⁾ Af disse mange Stoffer er nogle ganske rationelle, f. Ex. *scammonium* som Afføringsmiddel;³⁾ det fortjener at bemærkes, at Alrune (*μανδραγόρας*), som ellers overalt har sat den folkelige Phantasi i Bevægelse og fremkaldt den vildeste Overtro ved sin Rods paafaldende Form, her anvendes ganske nøgternt til at fremme Menstruationen.⁴⁾ Men det kan ikke nægtes, at flere af de anvendte Medicamenter, især i Pessarierne, har medført Livsfare for Patienten, som naar der mod »Vattersot i Uterus« anbefales et Pessarium med spansk Flue.⁵⁾ Der meddeles ogsaa oftere farlige Midler til at fremkalde Abort, undertiden af det døde eller beskadigede Foster,⁶⁾ men undertiden ogsaa uden dette Forbehold;⁷⁾ medens det i de koiske Lægers Lavsed forbydes at give fosterfordrivende Midler, fortæller den knidiske Forfatter af det mærkelige Skrift »Om Barnets Natur« uden Betænkeligheder, hvorledes han har fremkaldt en Abort hos en Slavinde, som vilde »tabe i Værdi« ved at faa et Barn.⁸⁾

En anden knidisk Ejendommelighed er den udprægede Forkjærlighed for meget sammensatte Midler. Undertiden er Sammensætningen velmotiveret ved Hensynet til Medicamentets Consistens, som naar indvendige Midler hyppigt gives i Vin eller Honning,

¹⁾ Cap. 32. ²⁾ Cap. 33. ³⁾ VIII 54. ⁴⁾ VIII 160. ⁵⁾ VII 314.
⁶⁾ VIII 184, 186, 188, 220. ⁷⁾ VII 348, 350. ⁸⁾ VII 490.

og naar Gaasefedt benyttes som Basis for Pessarier;¹⁾ ogsaa den ovenfor nævnte Tilsætning af Annis »eller noget lignende« for at bøde paa Stank²⁾ er meget rimelig, og et enkelt Sted³⁾ gives der Anvisning paa at mildne et meget kraftigt Middel ved at tilsætte forskjellige aromatiske Urter. Men i de allerfleste Tilfælde kan Blandingen af alle mulige Stoffer umuligt bero paa virkelig Raison, ikke engang paa den Tanke, at Stoffer af ensartet Virkning bliver kraftigere ved at blandes. Den synes at ligge til Grund, naar der etsteds⁴⁾ som Midler mod Uteruslidelser opregnes 31 krydrede Urter (ἀρώματα) med den Tilføjelse: »hvilken du vil af disse, baade blandede og hver for sig, kan du koge i Vand eller Vin efter Behag og give at drikke«. Men i følgende Exempler vil der neppe kunne paavises noget fornuftigt Princip: (en Salve mod Smerter i Uterus) »knus bitre Mandler og spæde Blade af Oliven, Kommen, Bær eller Blade af Laurbær, Annis, Vejsennep, Origanum og Salt og bland det«;⁵⁾ eller (Salve mod Saar i Kjønsorganerne) »Blyilte, Galæble, Myrrha, Røgelse, Frugt af *mimosa nilotica*, Blomst af vild Vin, *chrysocolla*, Kobberskæl, Savspaan af Lotos,⁶⁾ Safran, brændt ægyptisk Alun, alt i lige Dele, kun at Alun, Galæble og Safran skal udgjøre Halvdelen; knus og bland det altsammen, opløs det i hvid sød Vin, kog det saa, indtil det faar Honnings Consistens«;⁷⁾ eller følgende Udskylningsmiddel:⁸⁾ » $\frac{1}{4}$ Pægl Myrrha, samme Quantum

¹⁾ VIII 52, 168, 186. ²⁾ VIII 492. ³⁾ VII 360. ⁴⁾ VII 356.
⁵⁾ VIII 110. ⁶⁾ Bruges om flere forskjellige Planter, her maaske *celtis australis*. ⁷⁾ VIII 130. ⁸⁾ VIII 404.

Røgelse, *nigella sativa*, Cypergræs, *tordylium officinale*, Annis, Hør(frø), Mandelolie, Honning, Harpix, Gaasefedt, hvid Eddike, ægyptisk Salve, alt i lige Dele, knuses i 2 Pægle sød hvid Vin«.

Foruden disse Bøger om Kvindesygdomme kan endnu et Par større Skrifter i den Hippokratiske Samling med stor Sandsynlighed henføres til den knidiske Lægeskole.¹⁾ De viser den samme overdrevne Brug af Medicin, omend i noget mindre udpræget Grad; navnlig er de vilde Sammenblandinger ikke saa fremherskende. Der forekommer dog f. Ex. følgende Recept for et Klyster: »man knuser $\frac{1}{2}$ Pægl Kommen, en hel Agurk af de smaa og runde mases i en Morter og sies saa fint som muligt, 80 Gram rødt ægyptisk Stensalt ristes og knuses fint, det hele kommes i en Gryde med en Pægl Olie, $\frac{1}{2}$ Pægl Honning, en Pægl sød hvid Vin og 2 Pægle Rødbedesaft og koges, til det faar en passende Consistens, derefter sies det gennem et Stykke Lærred; der tilsættes en Pægl attisk Honning«.²⁾ Resultatet kunde vist opnaaes nemmere. Som Expectorans ved Lungebetændelse foreskrives følgende Drik:³⁾ »giv en Konche⁴⁾ af den store *arum*,⁵⁾ en do. Gulerod og Nælde, Sennep og Rude saa meget, som man kan tage mellem tre Fingre, Silphiumsft saa meget som en Bønne, bland dette i Oxyglyky⁶⁾ og Vand, si det

¹⁾ Περὶ παθῶν (om sygelige Tilstande), Περὶ νούσων (om Sygdomme), Περὶ τῶν ἐντὸς παθῶν (om indre Sygdomme). ²⁾ VII 294. ³⁾ VII 142. ⁴⁾ En Muslingeskal, der brugtes som et lille Maal for flydende Stoffer (»en Theskefuld«). ⁵⁾ Maaske *arum Italicum*. ⁶⁾ En Blanding af Vineddike og Honning.

og giv det lunkent paa fastende Hjerte. Naar Opspyttet begynder at blive rent, saa giv Patienten at drikke en Konche *arum*, Sesam og rensede Mandler i fortyndet Oxyglyky; en kraftigere Virkning opnaaes ved hertil at sætte Bark af Kapersrod*. En Ejendommelighed, som disse Skrifter ogsaa har tilfælles med Bøgerne om Kvindesygdomme,¹⁾ er Tilbøjeligheden til langvarige og indviklede Cure med minutieuse Forskrifter for Patientens Diæt, Levevis og Medicineren næsten fra Dag til Dag. Som Del af en 4 Maaneders Behandling for Tæring ordineres²⁾ en »Urte-blandingsdrik« (*χυκεῶν ἀνθίνη*) af følgende Sammensætning: »Persillerod, Dild, Rude, Mynthe, Koriander, friske Valmuehoveder, Basilicum, Linser, Saft af søde og vinagtige Granatæbler, de søde i dobbelt Quantum, tilsammen $\frac{1}{2}$ Pægl, $\frac{1}{2}$ Pægl sød stram Rødvin, $\frac{1}{2}$ Pægl Vand; Urterne knuses smaat, sies i denne Blanding og hældes i et Bæger, derefter tilsættes saa meget som $\frac{1}{4}$ Pægl Mel af *ervum*, ligesaa meget grovt Bygmel, reven gammel Gedeost ligesaa meget som af *ervum*, røres sammen og drikkes paa en Gang.«

I det knidiske Skrift »Om sygelige Tilstande« henvises der stadigt til en særlig Pharmakopoe (*φάρμακίτις* eller *φάρμακα*): »man giver (for Peripneumoni), hvad der i Pharmakopoeen er opskrevet for Pleuritis«,³⁾

¹⁾ F. Ex. VIII 162—64 en flere Ugers Cur mod Sterilitet; VIII 294 ff. mod Uteruslidelser. ²⁾ VII 196—98. En *χυκεῶν* som styrkende Drik nævnes oftere i de homeriske Digte; i Iliaden XI 638 ff. bestaar den af stærk Vin, reven Gedeost og grovt Bygmel, i Odysseen X 234 ff. (sml. 290) tilsættes desuden Honning. ³⁾ VI 216.

»de Midler, der er opskrevet i Pharmakopoeen som smertestillende«,¹⁾ »man bruger de diuretiske Midler, der er opskrevet som blødgjørende og rensende for Milten«. ²⁾ Og en saadan i Skolen autoriseret Samling forudsættes ogsaa i de andre knidiske Værker, naar et Medicament blot betegnes som »det med Smør«,³⁾ »det med Buprestis«,⁴⁾ »det med spansk Flue«,⁵⁾ »det med Galden«,⁶⁾ eller optræder med et specielt Navn: »det septiske«, »det ristede Middel«, »det sorte Middel«. ⁷⁾ Den folkelige Kilde til adskillige af den knidiske Skoles Medicamenter og dens store Respect for den antydes, naar det i de »Sygelige Tilstande« bemærkes, at det er af største Vigtighed at kjende Lægemedlerne, som »Menneskene ikke finder ved Raisonnement, men snarere ved Praxis, og Lægfolk ligesaa vel som Kunstens Udøvere.«⁸⁾

Det ovenfor citerede Skrift om »Diæt i acute Sygdomme«, der i hvert Tilfælde ikke stammer fra den knidiske Skole, som det kritiserer, er et godt Exempel paa, hvorledes Brugen af Medicin efterhaanden breder sig ogsaa udenfor denne. Den oprindelige Del af Skriftet handler mest om Brugen af Bygsuppe (πιτσάνη), Melikraton (Honning og Vand) og Oxymeli (Honning og Eddike); af egenlige Medicamenter nævnes kun Afføringsmidlerne sort Helleborus, der til-

¹⁾ VI 224. ²⁾ VI 230. Sml. VI 226: ὡςπερ γέγραπται ἐν τοῖσι φαρμάκοισι; VI 238, 240. Fremdeles VI 226: τῶν φαρμάκων ἃ γέγραπται. VI 234, 240, 250: ἐν τῇ φαρμακίτιδι. ³⁾ τὸ σὺν πικερίῳ VIII 260. ⁴⁾ VII 316 (et Insect). ⁵⁾ VII 314. ⁶⁾ Smst. (Oxegalde); sml. fremdeles VII 324, 338. ⁷⁾ VIII 222 (med Recept). ⁸⁾ VI 254: οὐ γὰρ ἀπὸ γνώμης ταῦτα εὐρίσκουσιν οἱ ἄνθρωποι ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ τέχνης οὐδέ τι οἱ χειρότεχνοι μᾶλλον ἢ οἱ ἰδιῶται.

sættes med Gulerød, *tordylium*, Kommen, Annis »eller noget andet vellugtende«, og en Euphorbiaart (πέπλιον), der tilsættes med Silphiumsagt.¹⁾ Men dertil er senere føjet et Tillæg, hvis Uægthed allerede den antike Kritik har fastslaaet,²⁾ og heri opregnes for hver Sygdom endel Lægemedler, mest Planter og usammensatte; de enkelte sammensatte indeholder kun ganske faa (indtil 5) Stoffer og har en meget rationellere Charakter end de knidiske Mixturer.³⁾ Omtrent paa samme Trin staar nogle andre »Hippokratiske« Skrifter af ubestemmelig Herkomst;⁴⁾ navnlig holder de sammensatte Midler sig ogsaa her indenfor rimelige Grænser.⁵⁾ Skriftet »Om Diæt« behandler udførligt Næringsværdien af Kornsorterne, Bælgfrugter, de forskjellige Slags Kød og Fisk, Frugt osv.; til Opregningen af de forskjellige Grønsager og Urter⁶⁾ knyttes den Bemærkning,⁷⁾ at af de vildtvoxende er alle de, som varmer paa Tungen og er vellugtende, mere fremmende for Urinafsondringen end afførende, de derimod, som har en fugtig, kold Natur, fad Smag eller bedøvende Lugt, er mere afførende end urindrivende, de, som er skarpe og tørre paa Tungen, er udtørrende, de sure kølende; derefter⁸⁾ opregnes de Planter, hvis Safter er urindrivende, kølende, afførende og rensende. Der nævnes⁹⁾ ogsaa forskellige

¹⁾ Cap. 23 Kühlewein. ²⁾ S. 146 Kühlewein. Der synes at hentydes dertil i første Del Cap. 64, der altsaa maa være en senere Tilføjeelse. ³⁾ II cap. 63, 65, 66, 67, 70, 72. ⁴⁾ Περὶ σφίγγων (om Fistler), Περὶ διαίτης II (om Diæt), Περὶ ἐλαῶν (om Saar), Περὶ αἰμορροϊδῶν (om Hæmorrhoider). ⁵⁾ F. Ex. VI 442; VI 414 (saarrensende Middel), 416 (blodstillende Middel af 9 Bestanddele). ⁶⁾ V 556. ⁷⁾ V 560. ⁸⁾ V 562. ⁹⁾ V 538.

Slags $\chiυκείον$ med grovt Bygmel i Vand, Vin, Honning eller Mælk, men ingen sammensatte Midler. De i disse Skrifter anførte Planter og metalliske¹⁾ Stoffer er gennemgaaende valgt med virkelig Indsigt og Erfaring; Anvendelsen af spanske Fluer er endog rationellere end nutildags, forsaavidt som det foreskrives, at Hoved, Ben og Vinger, der ikke indeholder det virksomme Stof, skal fjernes.²⁾ Der forekommer ikke saa faa udenlandske Stoffer, som f. Ex. ægyptisk Salve og Olie,³⁾ æthiopisk Kommen,⁴⁾ ægyptisk Tidsel⁵⁾ og ægyptisk Alun,⁶⁾ pontiske Nødder,⁷⁾ »det indiske Mittel« (en Slags Peber),⁸⁾ »det kariske Mittel«,⁹⁾ kyprisk Olie,¹⁰⁾ kyprisk »Sort« (Kobberforilte?).¹¹⁾ Den meget benyttede Silphiumsagt fik man kun fra Nordafrika, de forskjellige Slags Røgelse fra Arabien og de hede Egne i Asien, som Theophrast bemærker;¹²⁾ han kjender ogsaa Krydderier fra Indien¹³⁾ og et Aphrodisiakon, som en Inder reclamerede med.¹⁴⁾

Om den betydeligste Læge i første Halvdel af IV. Aarhundrede Diokles¹⁵⁾ fra Karystos ved vi, at

¹⁾ Til Øjensalver *Περὶ διαίτης ὀξέων* II 65 Kühlewein, til Rensning af Saar *Περὶ ἐλκῶν* VI 414 (Littre), til at stanse Blødning smst. VI 416. ²⁾ *Περὶ διαίτης ὀξέων* II 58 (Kühlewein); sml. VII 258, 324. ³⁾ VII 322, 342; VIII 402; sml. τὸ Αἰγύπτιον VII 366. ⁴⁾ VII 158, 358, 360, 364. ⁵⁾ VII 372. ⁶⁾ VII 414. ⁷⁾ VIII 402. ⁸⁾ VIII 336, 394. ⁹⁾ VI 418. ¹⁰⁾ VIII 82. ¹¹⁾ VIII 92. ¹²⁾ Hist. pl. IX 4, 1—2; 7, 1—3. ¹³⁾ Smst. IX 7, 2; 15, 2. ¹⁴⁾ Smst. IX 18, 9 — »hvis det er sandt«. ¹⁵⁾ Wellmann, *Fragmentsammlung der griech. Aerzte* (Berlin 1901) I S. 117 ff.

han havde skrevet en Urtebog (ρίζοτομικόν),¹⁾ og i de bevarede Fragmenter findes der ikke blot Undersøgelser om de forskellige Næringsmidlers diætetiske Virkninger,²⁾ men ogsaa en ret rigelig Brug af Medicin.³⁾ Hans Forraad af Medicamenter er væsenligt det moderate »hippokratiske«; kun sjældent angiver han mere complicerede Recepter, som en Øjensalve af 6 vegetabiliske og metalliske Stoffer (deriblandt Opium),⁴⁾ et Middel mod Tandpine, ligeledes bestaaende af Opium og 5 andre Ting,⁵⁾ og nogle Piller mod Vattersot, hvori der foruden 5 Plantestoffer forekommer Duemøg.⁶⁾ Naar han, ikke til sin Fordel, adskiller sig fra den koiske Skole ved at tro paa Trylleformularers Virksomhed⁷⁾ til at stanse Blødninger og endog prøver paa at give en Begrundelse ved en Slags Sympathi, maa man deri se Paavirkning af den pythagoreiserende italisk-sikeliske Lægeskole, som han tilhørte, og som ogsaa har bibragt Platon den samme Overtro.⁸⁾

De store Mestre, som ved Aar 300 med Alexandria som Udgangspunkt flyttede Lægevidenskabens Grænsepæle et langt Stykke frem, kan vi ved Tidernes Ugunst kun danne os et ufuldkomment Billede af; af deres Værker har vi kun tilfældige Brudstykker og Referater tilbage. Saa meget kan vi dog med Sikkerhed erkjende, at de to store Førere Herophilos og Erasistratos, hvis Hovedbedrift var Grundlæggelsen af Anatomien, i

¹⁾ Fragm. 149—152 Wellmann. ²⁾ Fragm. 117—138, om Grønsager Fragm. 153—165. ³⁾ Brækmidler Fragm. 139, afførende Midler Fragm. 140. ⁴⁾ Fragm. 94. ⁵⁾ Fragm. 95. ⁶⁾ Fragm. 49. ⁷⁾ Fragm. 92. ⁸⁾ Wellmann a. St. S. 30 Anm.

Spørgsmaalet om Anvendelsen af Medicamenter stod skarpt mod hinanden. Herophilos lagde overordenlig Vægt paa Medicin; efter den meget sagkyndige Kilde, som Celsus¹⁾ følger, curerede han og hans Skole »ingen Slags Sygdom uden Medicamenter«, som han kaldte »Gudernes Hænder«.²⁾ Han benyttede især Plantestoffer, som han mente kunde udrette alt muligt; nogle skulde endog kunne virke, blot man traadte paa dem.³⁾ Helleborus sammenlignede han med en tapper General, der altid gik i Spidsen, naar der var Fare paa færde.⁴⁾ Skjønt Galenos nævner ham mellem dem, der har fremmet Læren om Medicamenterne,⁵⁾ anfører han kun 3 Recepter af ham, et »grønt Plaster« (mod Udslet), hvori det virksomme Stof er Spanskgrønt i Eddike tilsat med Manna, Talg, Galbanum, Vox og Harpix,⁶⁾ et mere sammensat Middel mod Blodspytning (9 Plantesafter, hvoriblandt Opium, desuden Mønnie og en Lerart)⁷⁾ og et ligesaa sammensat (7 Plantestoffer, 3 Blyforbindelser, uvasket Uld, Æggeblomme) mod Lidelser i *anus*.⁸⁾

Erasistratos derimod, som idethele var et originalt og kritisk Hoved, synes trods en Bemærkning hos Celsus,⁹⁾ hvor han nævnes som en Ven af Medicin, omend i ringere Grad end Herophilos, at have været ret skeptisk overfor den overhaandtagende Brug af Lægemedler. Han kritiserede dem, der anbefalede sære og uprøvede Stoffer som Elephant- og Kroko-

¹⁾ V praef. 1. ²⁾ Galen XII 966 (sml. »Gudshaandsplaster«). ³⁾ Plinius, Nat. hist. XXV 15. ⁴⁾ Smst. XXV 58. ⁵⁾ XI 795. ⁶⁾ XII 843. ⁷⁾ XIII 79. ⁸⁾ XIII 308. ⁹⁾ V praef. 1.

dillegalde eller Skildpaddens Blod og Æg;¹⁾ Brugen af Opium mod Øresmerter og daarlige Øjne forkastede han, fordi det svækkede Synet og fremkaldte Tunghed i Hovedet.²⁾ Især angreb han Brugen af meget sammensatte Midler; et Echo af hans energiske Polemik mod det unyttige og taabelige i »at blande metalliske, vegetabiliske og dyriske Stoffer, Producter fra Land og Hav sammen« lyder endnu i Plutarchs Beretning derom.³⁾ Der er dog bevaret en Recept af ham paa et sammensat Middel mod Øjensygdomme, Øreflod og Saar, der ikke vil læges, bestaaende af »brændt« Kobber(malm) og »Misy«, Myrrha, Peber og Safran i Vin;⁴⁾ mod Basiliskens Bid anbefalede han Bævergejl i Vin og Valmuesaft.⁵⁾

I Herophilos' Skole, der for lange Tider forblev den raadende i Alexandria, levede hans Interesse for Medicin videre og affødte endel Værker om Medicamenter. Det indflydelsesrigeste af disse var Andreas' »Narthex« (Medicamentskrin, III. Aarhundrede), der af Dioskurides⁶⁾ og Celsus⁷⁾ fremhæves som et af de nøjagtigste Arbejder indenfor denne Gren af Lægevidenskaben, selvom det ikke var absolut fuldstændigt. Naar Galenos⁸⁾ dadler det »Gøgl og Humbug«, som Andreas indførte i Medicinen i Modsætning til ældre Forfattere, bekræftes denne Dom ikke i særlig Grad af de Recepter, han selv anfører efter Andreas; et

¹⁾ [Dioskurides] De venen. animal. 19. ²⁾ Dioskurides IV 64, 6; Plinius XX 200. ³⁾ Symposiaca IV 1, 3. ⁴⁾ Galen XII 735—36. Det er formodenligt det samme, som Celsus nævner VI 18, 2 (Erasistrati compositio mod purulenta). ⁵⁾ [Dioskurides] De venen. animal. 35. ⁶⁾ I praef. 1. ⁷⁾ V praef. 1. ⁸⁾ XI 795: ἀνευ γοητείας τε καὶ ἀλαζονείας, ἦν ὕστερον Ἀνδρέας ἐπεδείξατο.

Par af dem giver ganske vist et slemt Sammensurium af 20—30 Stoffer,¹⁾ men selv de er langt fra af de værste, og de andre, som Galenos meddeler,²⁾ er forholdsvis moderate. Mere anerkjendende er Galenos overfor en anden Herophileer Mantias (II. Aarhundrede), der betegnes som den, der »først har angivet Sammensætningen af særdeles mange rosværdige Midler«. ³⁾ Han havde ligesom Andreas behandlet Medicamenterne ikke som de ældre under de forskjellige Sygdommes Therapi men i særlige Værker: om afførende Midler, om »forberedende Drikke« (προποτισμοί), om Klysterer, om Lægemedler ordnede efter Legemsdelene.⁴⁾ Et af hans Skrifter havde den mærkelige Titel »Medicamenthandleren i Consultationsværelset« (ὁ φαρμακοπώλης ὁ κατ' ἰατρεῖον)⁵⁾ og maa vel have indeholdt Anvisninger for Lægen til selv at tilberede sine Medicamenter; dermed stemmer ogsaa, hvad Galenos⁶⁾ citerer (ordret) deraf, en Saarsalve af 8 mineralske og vegetabiliske Bestanddele, hvis Tillavning beskrives ualmindeligt udførligt og detailleret. Der anføres ogsaa et Middel mod forskjellige Mavedaarligheder, sammensat af endel Plantestoffer.⁷⁾

Efterhaanden som den alexandriske Skoles videnskabelige Traditioner ebbede ud, traadte Anatomi og Physiologi, der havde været dens vigtigste og frugtbareste Virkefelt, ganske tilbage for Beskæftigelsen

¹⁾ XIII 344, 982. ²⁾ XIII 242 en Pille af Tamarisk i Galbanum; noget flere Stoffer XII 343, 345 f., 735; XIV 180. Værkets Titel anføres i Scholierne til Nikandros' Theriaka 684. ³⁾ XIII 462. ⁴⁾ Galen XI 795. ⁵⁾ Galen XIII 751. ⁶⁾ XIII 751—52. ⁷⁾ XIII 162—163. Mellem Bestanddelene er der intet usædvanligt; de opløses i stram Vin og gives i Form af Piller.

med Medicinen. Ogsaa det store Lægpublicum interesserede sig for Pharmakologi til liden Baade for den videnskabelige Behandling. Nikandros fra Kolophon har saaledes havt den barokke Ide i to Digte paa tilsammen c. 1600 Hexametre at behandle giftige Dyr og Modgifte — »in möglichst unverständlicher Weise,« siger en moderne Kjender¹⁾ med Rette. Flere kongelige Personer interesserede sig mere eller mindre dilettantisk for Pharmakologi, som Attalos III af Pergamon, der personligt dyrkede alleslags Giftplanter i sin Have²⁾ og eksperimenterede med dem, ja endog skrev derom, omend kun lidt;³⁾ et Middel mod ondartede Saar, som Galenos priser som uovertræffeligt, skal han selv have componeret.⁴⁾ Under Cleopatras Navn havde man senere en Samling Recepter paa Kosmetica,⁵⁾ en Specialitet, som ikke engang Hippokratikerne fandt under deres Værdighed, og som fra denne Tid af er anerkjendt som en fast Bestanddel af Pharmakopoeen. Ellers er det af nærliggende Grunde mest Gifte og Modgifte, der interesserer de orientalske Herskere; Galenos anfører⁶⁾ en Modgift, som Kong Nikomedes af Bithynien plejede at tage ind, naar han spiste hos mistænkelige Personer; den reagerede kun (med Kvalme og Opkastning), naar der var Gift i Maden. Nikomedes har ogsaa givet Navn til et fordelende Middel,⁷⁾ og Galenos kjender det Middel, han brugte mod Hovedpine.⁸⁾ Men den

¹⁾ M. Wellmann hos Sussemitz, *Gesch. d. gr. Litt. in d. Alexandrinerz.* II 416. ²⁾ Plutarch, *Demetrius* 20. ³⁾ Galen XII 251; XIV 2. ⁴⁾ XIII 416. ⁵⁾ Galen XII 403 ff., 432 ff., 492 ff. ⁶⁾ XIV 147. ⁷⁾ Galen XIII 929: *Κοδάμου ἢ Νικομήδους βασιλέως.* ⁸⁾ XII 579.

mest forfarne af de giftkyndige Konger var dog Mithridates af Pontos. Han indhentede Oplysninger om Gifte og Modgifte fra alle Dele af sit Rige¹⁾ og prøvede deres Virkning paa dødsdømte Forbrydere;²⁾ mellem hans hemmelige Papirer fandt Pompeius efter Erobringen af hans Slot Recepterne paa disse Midler og Optegnelser om deres Anvendelse og Virkninger, som han lod oversætte paa Latin og saaledes gjorde bekjendte i Rom.³⁾ Han tog til Stadighed Modgift ind for at sikre sig mod Gift i Maden og skal være bleven saa hærdet, at ingen Gift bed paa ham; da han vilde tage Livet af sig, maatte han efter forgjæves Forsøg med de stærkeste Gifte ty til Sværdet.⁴⁾ Da Ænderne i Pontos antoges at leve af giftige Planter, brugte han deres Blod som Modgift,⁵⁾ og da han havde iagttaget, at forskellige Planter virkede mod de forskellige Gifte, fandt han paa at blande alle de prøvede Modgifte sammen til en Medicin, som han haabede skulde være et Universalmiddel mod enhver Art af Forgiftning.⁶⁾ Denne af ham opfundne Mixtur, som beholdt hans Navn, var i Brug i lange Tider og foreligger i forskellige Recepter⁷⁾ paa 40—50 Stoffer, deriblandt den orientalske Furbensart *scincus* (σκίγκος), som har været officinel indtil nyere Tid; i en af Recepterne forekommer ogsaa det omtalte Andeblood;⁸⁾ et lidt mindre sammensat Middel (kun

¹⁾ Plinius, Nat. hist. XXV 7. ²⁾ Galen XIV 2. ³⁾ Plinius XXV 7; Gellius XVII 16; sml. Plutarch, Pompeius 37; Plinius XXIII 149.
⁴⁾ Plinius XXV 5; Gellius anf. St.; Galen XIV 154. ⁵⁾ Plinius anf. St.; Gellius anf. St. ⁶⁾ Galen XIV 2. ⁷⁾ Galen XIV 107 ff., 152 ff.
⁸⁾ Galen XIV 154.

14 Stoffer), som skrev sig fra ham, havde det lovende Navn ἀθανασία (Udødelighed).¹⁾ Ved dette Paafund gav Mithridates Stødet til Compositionen af den skrækelige Theriak (θηριακή, Middel mod giftige Dyr), hvis senere kanoniske Form (61 Stoffer) skyldes Neros Livlæge Andromachos den ældre; han havde beskrevet og anbefalet det i et til Nero dediceret Digt, som er bevaret hos Galenos,²⁾ hvis Autoritet det skyldes, at den ganske meningsløse Blanding omgivet af Mystik og tilberedt officielt under megen Højtidelighed har plaget Menneskeheden til ingen Nytte i over halvandet Tusinde Aar.³⁾

Mithridates' medicinske Interesser bragte ham i Forbindelse med flere Læger. Datidens store Berømt-hed Asklepiades søgte han at drage til sit Hof, men han befandt sig bedre ved sin indbringende Praxis i Rom og nøjedes med at sende Kongen sine Skrifter.⁴⁾ En mindre Berømt-hed Zopyros sendte ham en Recept paa en Modgift, som han anbefalede ham at probere paa en Forbryder.⁵⁾ Et mere tiltalende Udslag af Kongens Beskæftigelse med Lægeurter er Krateuas' illustrerede Urtebog, som uden Tvivl er fremkommet paa hans Foranledning;⁶⁾ dens ypperlige

¹⁾ Galen XIV 148, sml. 164 ff. ²⁾ XIV 32—42; det kaldtes γαλήνη (Magsvejr). ³⁾ Efter velvillig Meddelelse af Prof. A. Christensen holdt Theriak sig, omend i betydeligt reduceret Skikkelse, i den danske Pharmakopoe til 1840, i den tyske endog til 1872. I medicinsk-historisk Museum opbevares en Copi af en Theriak-kedel (Originalen findes paa Svaneapotheket i Aalborg); den bærer Christian V's og Frederik IV's Navnetræk. ⁴⁾ Plinius, Nat. hist. XXV 6. ⁵⁾ Galen XIV 150, sml. XIV 205. ⁶⁾ Han havde opkaldt en Plante efter Mithridates, Plinius XXV 62. De faa Fragmenter af hans Bog er samlede af Wellmann, Diosc. III S. 139 ff.

Plantebilleder gik siden over i en omarbejdet Udgave af Dioskurides' Værk og er derved bevarede for os. Krateuas, der betegnes som Rhizotom, roses for sin Nøjagtighed baade af Galenos¹⁾ og af Dioskurides,²⁾ for hvem han har været en vigtig Kilde.

Den videnskabelige Pharmakologi i I. Aarhundrede fortsatte i Herophilos' Spor og dyrkedes mest i hans Skole. En af de betydeligste Forfattere var Mantias' Elev Herakleides fra Tarent, som udgav 3 pharmakologiske Værker, rigtignok tildels af samme Indhold;³⁾ et af dem havde den underlige Titel »Soldaten« (στρατιώτης),⁴⁾ formodenligt for at betegne Medicamenterne som Sygdommenes Bekæmpere. Galenos, som anfører en hel Del af hans Recepter, roser ham for Paalidelighed, idet han ikke beskrev andre Lægemidler end dem, han selv havde prøvet,⁵⁾ i Modsætning til de Forfattere, der uden Selvsyn og Kritik skrev andres Recepter af; dem sammenlignede Herakleides med de Udraabere, der oplæser en bortløben Slaves Signalement uden nogensinde at have set Personen.⁶⁾ Derimod misbilliger Galenos,⁷⁾ at han havde meddelt Recepter paa Skjønhedsmidler. En anden Herophileer, som Galenos benytter meget, er Apollonios Mys (Mus), der havde udgivet en Samling »let tilgængelige Medicamenter« (εὐπόριστα),⁸⁾ en Titel, som sidenhen ideligt kommer igjen i den medicinske Litteratur; naar man ser de mange kostbare og sjeldne, tildels exotiske, Stoffer, som figurerer i Tidens Re-

¹⁾ XI 794 ff.; XV 134. ²⁾ I praef. 1. ³⁾ Galen XIII 725. ⁴⁾ Galen smst. ⁵⁾ Galen XIII 717. ⁶⁾ Galen XI 796. ⁷⁾ XII 445. ⁸⁾ Galen XI 795.

cepter, forstaar man Betimeligheden af et saadant Værk for Patienter, der var nødt til at nøjes med *secunda Varer*.

Denne Tendens til at simplificere Lægemidlerne slaar i denne Periode ud i en kraftig Reaction mod den overdrevne Brug af Medicin, særligt af de meget sammensatte Mixturer, som virkelig ogsaa var drevet ud i det absurde. Den Mand, der fremkaldte denne Vending, var den før nævnte Bithynier Asklepiades. Hans Lære, der tog det romerske Publicum med Storm, stod for Samtiden som en fuldkommen Revolution mod hele den overleverede Lægekunst.¹⁾ Hans Hovedmidler var Diæt, Massage, Motion, koldt Vand og Bade; ogsaa Vin anbefalede han, naar Bru- gen deraf reguleredes efter bestemte Regler.²⁾ De hyppigt anvendte Brækmidler forkastede han ganske,³⁾ og overdreven Brug af Medicin advarede han imod, fordi den skadede Mave.⁴⁾ Derimod er det en Overdrivelse, naar det senere hed sig, at han forkastede al Brug af Medicin overhovedet; det var kun mod Feber at han forbød den, ellers erklærede han, at enhver Læge maatte have en to—tre prøvede Lægemidler mod enhver Sygdom.⁵⁾ De Midler mod Haarpest (*άλωπεκία*), som Galenos citerer af hans Afhandling om denne Sygdom, er ganske vist ikke meget sammensatte, men indeholder besynderlige Bestanddele som Pindsvinehoved og -skind, Søhest, Muse-

¹⁾ Plinius XXVI 12, 15. ²⁾ Plinius XXVI 13—14; Celsus II 14, 2. Hans Valgsprog var *tuto celeriter iucunde*, Celsus III 4, 1. ³⁾ Plinius XXVI 17; Celsus I 3, 17. ⁴⁾ Plinius smst.; Celsus V praef. 2. ⁵⁾ Scribonius Largus S. 3—4 (Helmreich); sml. Celsus III 4, 2.

skarn og Fluehoveder.¹⁾ Overhovedet kan han ikke frikjendes for at have taget nogen Humbug tilhjælp;²⁾ han var heller ikke saa original, som han gjerne vilde give det Udseende af, men laante adskilligt fra ældre Læger, især Erasistratos, som han dog polemiserede imod ligesom mod alle andre.³⁾ Galenos er idethele uvenligt stemt imod ham og finder hans Opposition mod det bestaaende og nedarvede fræk.⁴⁾ Derimod er Celsus' Kilde mere anerkjendende overfor ham, og der kan ikke være Tvivl om, at hans Reaction trods al Reclame har været berettiget paa mange Punkter.

Men den fik ingen varige Følger; den synes nærmest at have været en Modesag, der var knyttet til Asklepiades' Person og døde med ham. Den medicinske Litteratur i det 1. Aarhundrede e. Chr. viser ganske den samme Rigdom paa sammensatte Lægemidler som før. Foruden den omtalte Andromachos skrev hans Søn Andromachos den yngre et større Værk i 3 Bøger om Modgifte og andre meget sammensatte Medicamenter,⁵⁾ som Galenos anfører mange af. En yngre Asklepiades med Tilnavnet »Medicinmanden« (ὁ φαρμακίων) udgav en endnu mere omfattende Samling;⁶⁾ Galenos fremhæver hans udstrakte Brug af Dyreexcrementer baade i udvortes og indvortes Midler.⁷⁾ En lignende Samling af egne og andres Recepter, som Galenos benytter flittigt og sætter megen Pris paa, var forfattet af en ellers

¹⁾ Galen XII 413 ff.; dog venter han sig mere af Diæt, XII 410.

²⁾ Plinius XXVI 15. ³⁾ Galen III 468. ⁴⁾ XI 324. ⁵⁾ Galen XIV 73; XIII 441, 463 osv. ⁶⁾ Galen XIII 441 o. fl. St. ⁷⁾ XII 291.

ikke videre bekendt Læge Heras.¹⁾ Galenos citerer ogsaa store Stykker af Damokrates, der paa Vers havde beskrevet Tilberedelsen af Modgifte og andre Medicamenter;²⁾ Verseformen skulde sikre mod Forvanskning af Sammensætning og Dosis³⁾ og blev ogsaa benyttet af senere Læger som Rufos fra Ephesos.⁴⁾

Hele denne Litteratur kjender vi næsten kun gennem Galenos' Udtog. Derimod er en anden af hans Kilder endnu bevaret: Dioskurides' *Materia medica* (Περὶ ὕλης ἰατρικῆς, 5 Bøger), et Værk, som har spillet en førende Rolle i Oldtidens og Middelaldrens Pharmakologi og Botanik og endnu nyder Anseelse for sine Plantebeskrivelser; det behandler dog ikke blot vegetabiliske men ogsaa animalske og mineralske Lægemidler og sammenfatter, hvad der indtil da var opsamlet af Viden paa dette Omraade.

Om noget egenligt botanisk System er der ikke Tale, men man forbauses over den Mængde Planter, der beskrives, og over det detaillerede Kjendskab til mange og tildels fjerne Egenes Flora. I Sammenligning med Theophrasts Oversigt over Lægeplanternes Voxesteder,⁵⁾ som kun for selve Grækenland er mere indgaaende, er Specificeringen ført endel videre; foruden Ægypten,⁶⁾ Indien,⁷⁾ Thrakien⁸⁾ og Arabien⁹⁾ forekommer bl. a. Libyen,¹⁰⁾ Kilikien,¹¹⁾ Lykien,¹²⁾

¹⁾ Galen XIII 462, 433; Værkets forskjellige Titler XIII 416. Celsus citerer det ogsaa V 22, 3; 28, 4; VI 9, 5. ²⁾ XIV 260 ff. o. a. St. ³⁾ Galen XIV 191 ff.; 115. ⁴⁾ Galen XI 796. ⁵⁾ Hist. plant. IX 15—16. ⁶⁾ III 23, 5; IV 113 (jeg anfører kun enkelte Exempler). ⁷⁾ I 22; 23. ⁸⁾ III 23, 3; IV 15, 2. ⁹⁾ I 22; 24; II 160; V 141. ¹⁰⁾ II 52; III 82; IV 178. ¹¹⁾ IV 32; 48. ¹²⁾ III 6, 3; V 128, 2.

Pamphylien,¹⁾ Galatien,²⁾ Kappadokien,³⁾ Kolchis,⁴⁾ Sarmatien,⁵⁾ Illyrien,⁶⁾ Gallien,⁷⁾ Spanien,⁸⁾ og de forskellige Sorter italienske og sicilianske Vine er velkjendte.⁹⁾ Hermed staar i Forbindelse Opmærksomheden for de forskellige locale Benævnelser for samme Plante; de Lister over Synonymer i forskellige Sprog, som er tilføjede i nogle Haandskrifter ved mange Plantenavne, hidrører ganske vist ikke fra Dioskurides selv, men er et Vidnesbyrd om hans Værks efterhaanden udvidede Læserkreds; men ogsaa i Texten selv forekommer der adskillige Bemærkninger om forskellige Navne for samme Plante.¹⁰⁾ Det er et interessant Tidens Tegn, at der meget ofte advares mod Forfalskninger, især af kostbare udenlandske Medicamenter som Røgelse,¹¹⁾ Bævergejl,¹²⁾ Silphion,¹³⁾ Ibenholt¹⁴⁾ og sjeldne Stene,¹⁵⁾ og angives Metoder til at opdage dem.¹⁶⁾

Ifølge Værkets Art indeholder det ingen egenlige Recepter, men til Beskrivelsen af hvert Stof føjes der en kort Angivelse af dets medicinske Virkninger og Anvendelse. Trods sin videnskabelige Holdning viser det tydelige Spor af Pharmakologiens folkelige Oprindelse. Der anføres flere mineralske Lægemidler, som aabenbart er laant fra forskellige Haandværk, saaledes »den phrygiske Sten«, som Farverne i Phry-

¹⁾ IV 177. ²⁾ III 1, 2. ³⁾ III 23; 114; 115; IV 177; V 123, 1.
⁴⁾ IV 83, 2. ⁵⁾ III 1, 2. ⁶⁾ III 3, 1. ⁷⁾ III 23, 6. ⁸⁾ IV 48. ⁹⁾ V 6.
¹⁰⁾ II 53 (romersk); III 158 (Athen, Euboia, Pontos); IV 8 1 (Kappadokien); IV 69 (Sicilien), osv. ¹¹⁾ I 68, 2. ¹²⁾ II 24, 2. ¹³⁾ III 80, 3.
¹⁴⁾ I 98, 1. ¹⁵⁾ V 126, 3. ¹⁶⁾ I 11, 2; 15, 2; 16, 2; 19, 3; 26, 2; 70, 3; 100, 2; II 75, 3; III 22, 3; 23, 4; 48, 3; 51, 3; 82, 2; 85; IV 64, 5; 170, 3; V 79, 4; 112, 1; 156, 2.

gien bruger,¹⁾ en ægyptisk Stenart, som Linnedvæverne benytter til at blege med,²⁾ Guldsmedenes Polersten,³⁾ en Jordart, som bruges til at smøre paa Vinstokken som Værn mod Orm,⁴⁾ Sod fra Glashytter, som Malerne benytter,⁵⁾ osv.; fra sin Hjemstavn kjender Dioskurides en Udvæxt paa Egetræet, som Kvinderne indsamler,⁶⁾ dog vel til medicinsk Brug; Virkningen af Alrune kjendes fra Hyrderne, som bliver tunge i Hovedet af at spise dens Frugt.⁷⁾ Fra Folkemedicinen stammer ogsaa de mange besynderlige Midler, som Beg skrabet af Skibe,⁸⁾ brændte Katte,⁹⁾ Væggelus (at tage ind mod Feber),¹⁰⁾ Bænkebidere,¹¹⁾ Husmus,¹²⁾ de Smaasten, der findes i Svampe (i Vin mod Blæresten),¹³⁾ forskellige Dyrs Excrementer og Urin.¹⁴⁾ Den sidstnævnte Slags Medicin er tillige Exempel paa en anden Tilbøjelighed hos Folkemedicinen, den overdrevne Tro paa Specifica, idet der tillægges hver Sort særlige Virkninger, ligesom der gives Anvisning paa speciel Brug af forskellige Konchylier, deres Laag og Midtsøjlen i Vindingerne;¹⁵⁾ i Dioskurides' andet, mindre Værk om »let tilgængelige Midler« opregnes en Masse specielle Midler mod de forskellige giftige Dyr og Planter.¹⁶⁾ I Hovedværket anføres ogsaa endel medicinske Virkninger af Planter, som Folkemedicinen har grebet til alene paa Grund af deres Navn. Naar saaledes *agnus castus* angives at modvirke Kjønndriften og derfor benyttes

1) V 123, 1. 2) V 134. 3) V 154. 4) V 160. 5) V 161. 6) IV 48.
7) IV 75, 2. 8) I 72, 5. 9) II 25. 10) II 34. 11) II 35. 12) II 69.
13) V 144. 14) II 80—81. 15) II 4; 7—8. 16) Περὶ εὐπορίστων II 124—168.

som Leje af Kvinderne ved Thesmophoriefesten, der krævede kønslig Afholdenhed, skyldes det udelukkende en Folkeetymologi, der satte Navnet i Forbindelse med ἄγνός (ren);¹⁾ omvendt tilskrev man en Salvieart aphrodisisk Kraft, fordi dens Navn ὄρμινον (eller ὄρμινον) tilfældigt minder om ὄρμη (Attraa).²⁾ Lav paa Sten (λειχήν, *lichen*) betragtes som Middel mod en Slags Udslet, som har faaet sit Navn af sin Lighed med Planten.³⁾ Slangehoved (ἔχιον), som efter Dioskurides' egen Angivelse har sit Navn af, at Frugten ligner et Slangehoved, anbefales mod Slangebid;⁴⁾ to Planter, hvis Blomst og Frø ligner en Skorpionhale, er Midler mod Skorpionbid.⁵⁾ En lignende Tankegang, den ældgamle populaire Recept »den, der har saaret, skal ogsaa helbrede« (ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται), ligger til Grund, naar Skorpionen⁶⁾ og andre giftige Dyr⁷⁾ antages at være virksomme mod deres eget Bid, naar Leveren af en gal Hund ordineres mod Vandskræk,⁸⁾ og naar Vinger og Ben af Spansk Flue curerer dem, der har slugt det giftige Dyr.⁹⁾ Et ægte folkeligt Middel er ogsaa Grene af Vrietorn (ράμνος) ophængt ved Dør og Vinduer som Middel mod Forgjørelse¹⁰⁾ og Strandløg (σκίλλα) foran Døren i samme Øjemed;¹¹⁾ Tornene og Lugten skal spærre det onde Adgangen til Huset.

Endel af denne Overtro kan være slæbt ind udefra med de udenlandske Midler som den sammen-

¹⁾ I 103, 2—3. ²⁾ III 129; Eup. II 101. ³⁾ IV 53. ⁴⁾ IV 27.
⁵⁾ σκορπίουρος IV 190, σκορπιουειδές IV 192. ⁶⁾ II 11. ⁷⁾ II 13 (Eup. II 130); II 65; 68. ⁸⁾ II 47; Eup. II 120. ⁹⁾ II 61, 2 (med nogen Tvivl). ¹⁰⁾ I 90 (ligeledes). ¹¹⁾ II 171, 4.

satte ægyptiske Røgelse (κῶφι), der kaldes »Guderne velbehagelig« og betegnes som »meget brugt af de ægyptiske Præster«;¹⁾ om *basilicum* (ῥχιμον) berettes en libysk Overtro paa dens dødbringende Virkning paa dem, der bides af en Skorpion efter at have spist af Planten.²⁾ De mange mærkelige Kræfter, der tillægges *potentilla reptans* (πεντέφυλλον), staar aabenbart i Forbindelse med dens Anvendelse ved mystiske Renselser,³⁾ og en Verbenaart røber allerede ved sit Navn »Hellig-Urt« (ἱερὰ βοτάνη), at den er kommet ind i Pharmakopoeen fra de religiøse Ceremonier, hvor den anvendtes som Amulet (περίαμμα).⁴⁾ Rhizotomernes professionelle Hokusfokus refereres samvittighedsfuldt og uden Kritik, tildels efter Theophrast, som f. Ex. de Forsigtighedsregler, der skal iagttages ved Opgravningen af Thapsia⁵⁾ og Helleborus;⁶⁾ en Euphorbiaart (τιθύμαλλος)⁷⁾ har en saa stærk Saft, at man ved Indsamlingen ikke maa staa med Vinden i Ansigtet og ikke føre Hænderne til Øjnene, men skal have Kroppen indsmurt med Fedt eller Olie og Vin; af en anden Euphorbiaart, som voxer i Marocco og er opdaget af Kong Iuba, vindes Saften paa den Maade, at en udvasket Faaremave bindes om Planten, hvorefter dens Stængel spaltes paa Afstand med et Kastespyd, og den skarpe Saft opsamles i Faaremaverne.⁸⁾

De fleste phantastiske og urimelige Virkninger, som Folketroen kjender, anfører Dioskurides med Tilføjelse

¹⁾ I 25 med udførlig Anvisning til Tilberedelsen. ²⁾ II 141, 2. ³⁾ IV 42, 3. ⁴⁾ IV 60, 2. ⁵⁾ IV 153, 2. ⁶⁾ IV 162, 4. Sml. ovenfor S. 11. ⁷⁾ IV 164, 3. ⁸⁾ III 82, 1.

af et forsigtigt »det berettes«, »nogle siger« eller lignende Forbehold, saaledes om Kaalorme som Modgift,¹⁾ om Mælken af en Hund, der første Gang har Hvalpe, som Middel til at uddrive det døde Foster,²⁾ om Ridderspores bedøvende Virkning paa Skorpioner,³⁾ om de thessaliske Kvinders Elskovsmidler,⁴⁾ om de to Arter af Bingelurt, som »synes« at have Indflydelse paa Fosterets Kjønn,⁵⁾ om en Plante, der bevirker Abort, naar en frugtsommelig Kvinde træder paa den;⁶⁾ om en Plante hedder det,⁷⁾ at »det er overleveret«, at, naar man giver et nyfødt Barn dens Saft at drikke, kan ingen Gift bide paa det, om en anden,⁸⁾ at den baaren som Amulet sammen med en Muldyrhov »synes« at gjøre Kvinder ufrugtbare, men den maa graves op en maaneløs Nat, »siger man«. De mange Amuletter, som Folkemedicinen anbefaler, anføres næsten aldrig uden som noget, Folk siger«, f. Ex. en Edderkoppeart, som bindes ind i en Blære og knyttes om Armen mod Feber,⁹⁾ giftigt Rajgræs (φοίνιξ) baaret i en rød Uldtraad som blodstillende Middel,¹⁰⁾ Iaspis baaret i en Snor om Laaret som fremmende Fødslen,¹¹⁾ osv.¹²⁾ Men af og til svigter hans Kritik ham dog. At »Slangestenen« (λίθος όφίτης) som Amulet hjælper ikke blot mod Slangebid men ogsaa mod Hovedpine, berettes som en Kjendsgjerning; at den sribede er den kraftigste,

¹⁾ II 60. ²⁾ II 70, 6. ³⁾ III 73, 2. ⁴⁾ IV 131. ⁵⁾ IV 189, 2. Lignende om andre Planter III 124—5; 126, 2; 127. ⁶⁾ III 131. ⁷⁾ IV 142. ⁸⁾ III 134, 2. Andre Exempler III 93; 128, 2. ⁹⁾ II 63. ¹⁰⁾ IV 43 (aabenbart Sympathimiddel paa Grund af den røde Farve). ¹¹⁾ V 142. ¹²⁾ III 11, 2; 12, 2; 21, 2; IV 130. Eup. II 96—99 en hel Liste.

er. derimod noget, »man fortæller«. ¹⁾ Om *anagyris foetida* meddeles det ²⁾ uden Antydning af Tvivl, at den som Amulet fremmer Fødsler, men den maa strax tages af og kastes bort, naar Fødslen er overstaaet, og i Skriftet om »let tilgængelige Lægemedler« opregnes flere anerkjendte Amuletter; ³⁾ samme Skrift anfører ogsaa i Alvor en saa aabenbar Sympathicur som Gede- eller Faareblære for dem, der ikke kan holde Vandet. ⁴⁾ At Taxtræet i Provence er saa giftigt, at man bliver syg eller endog dør af at sidde eller sove i Skyggen af det, berettes som et Factum efter ældre Forfattere. ⁵⁾ Det groveste Exempel er Fablen ⁶⁾ om de Sten, der skal findes i Maven paa Svalens første Kuld Unger, naar de sprættes op ved tiltagende Maane; naar man af dem vælger en broget og en ensfarvet, binder dem ind i et Hjorteskind, førend de har rørt ved Jorden, og binder dem om Arm eller Hals, er de gode mod Epilepsi. Noget mere Kritik viser Dioskurides ⁷⁾ overfor den medicinske Brug af Hugorme; at deres Kjød, naar det spises saltet og kogt, er godt for Øjnene og for flere andre Ting, er han ikke i Tvivl om; derimod erklærer han det for »Snak«, at det anvendte Stykke af Dyret skulde have en bestemt Længde for at virke; ⁸⁾ man skal blot skære Hovedet og Halespidsen af, fordi der er saa lidt Kjød paa dem; at man skulde faa Lus af at spise Slangekjød, som nogle

¹⁾ V 143. ²⁾ III 150, 2. ³⁾ I 29; 146. ⁴⁾ II 106. ⁵⁾ IV 79. Andreas i Scholl. til Nikandros' Alexipharm. 611. ⁶⁾ II 56; Eup. I 21. ⁷⁾ II 16. ⁸⁾ Hos Plinius, Nat. hist. XXIX 121 foreskrives det, at man skal skære 4 Tommer af i hver Ende; ligesaa Galenos XIV 265.

paastaar,¹⁾ erklæres for en Fabel, at det bidrager til at forlænge Livet, henstilles som noget, »man siger«.

Dioskurides' Anvisninger paa Amuletter viser trods den forsigtige Tvivl, hvormed de gives, at den pure, utilslørede Overtro fra Folkemedicinen allerede var trængt ind i Lægevidenskaben, og vi finder den da ogsaa for første Gang for Alvor knæsat hos den berømteste Læge i Begyndelsen af 2. Aarhundrede e. Chr., Archigenes. Denne fremragende Mand, hvis Fortjenester af Lægekunsten ikke uden Grund prises baade af Galenos²⁾ og af senere Læger,³⁾ som benyttede hans omfattende Production meget lige til de seneste Tider, og hvis fortrinlige Sygdomsbeskrivelser er os bevarede hos Aretaios,⁴⁾ anbefalede uden Betænkning Amuletter og andre overtroiske Midler mod Epilepsi og andre Sygdomme, tildels efter orientaliserende Svindellitteratur;⁵⁾ mod Epilepsi skal saaledes en Nagle fra et Kors hjælpe, naar den bæres bunden til Armen, efter en ukjendt Forfatter Zalachthes anbefales Iaspis som Amulet mod alle Hjernelidelser, under Paaberaabelse af den persiske Mager Ostanes, som spiller en vis Rolle i den senere obscurantistiske Litteratur, gives der Anvisning paa at bære en Lærredspose med Koral, Pæon og Natskyggerod opgravet ved aftagende Maane som Værn mod Epilepsi;⁶⁾ mod Miltsyge foreskriver Archigenes Indsmøring med Blod

¹⁾ Denne Overtro deler Plinius anf. St. og Galenos XII 319. ²⁾ Især XII 534, hvor det dog tilføjes, at han af og til har taget fejl, han var jo kun et Menneske. Hans spidsfindige Pulslære kritiseres VIII 576.

³⁾ Alexandros fra Tralleis kalder ham ὁ θεϊότατος (II 265 Puschmann).

⁴⁾ Wellmann, Die pneumat. Schule S. 31 ff. ⁵⁾ Archigenes var fra Syrien. ⁶⁾ Alexandros Trall. I 567.

fra Aaren over det venstre Øre;¹⁾ mod Hovedpine havde han meddelt en hel Liste paa Amuletter, hvoraf Galenos²⁾ meddeler dem, der har »medicinsk Raison«, med Forbigaaelse af dem, der beror paa en »for Mennesket ubekjendt antipathisk Virkning«; et af Midlerne er at bekranse sig med to Grene af Pileurt, hvorom Galenos bemærker, at denne Urt kan være rationel nok, da den er kølende, men at det absolut skal være to Grene, er en Tilføjelse af dem, der tror paa en mystisk Virkning.

Archigenes' pharmakologiske Hovedværk var en Fortegnelse over Lægemidler systematisk ordnede »efter Art«; Galenos benytter det meget,³⁾ og endnu Alexandros fra Tralleis citerer det.⁴⁾ Hvad Galenos anfører deraf, er mest ret rationelle eller idetmindste uskyldige, temmeligt usammensatte Plantemidler; af og til forekommer de sædvanlige uhumske Midler som f. Ex.⁵⁾ Gudemøg opløst i en uberørt Drengs Urin som Plaster mod Vattersot. Om Bævergejl havde han skrevet en hel Afhandling,⁶⁾ og for Brugen af Helleborus havde han givet nøjagtige og udførlige Regler;⁷⁾ Vomering 2—3 Gange om Maaneden anbefalede han, men den Uskik, som havde bredt sig mere og mere i den fornemme romerske Verden, at tage et Brækmiddel ved hvert Maaltid, bekæmpede han, ikke blot fordi det var ækelt, men ogsaa af hygieiniske Grunde; han angiver omhyggeligt alle de

¹⁾ Galen XIII 256. ²⁾ XII 573, sml. XIV 321. ³⁾ Titlen *Τὰ κατὰ γένος φάρμακα* f. Ex. XII 468; XIII 167. Prøver XII 406, 655, 807 osv. ⁴⁾ II 557. ⁵⁾ Galen XIII 263. ⁶⁾ Galen XII 337. ⁷⁾ Oribasios, Collect. VIII 1.

skadelige Følger baade for Legemet og for Humeuret.¹⁾ Et Middel, han havde meddelt, til at farve Haaret sort anfører Galenos²⁾ med Undren over, at en saa fornem Læge som Archigenes vilde nedlade sig til sligt; han undskylder ham og sig selv med, at sligt undertiden forlanges af de kejserlige Damer, som man ikke kan sige nej til.

Summen af hele den omfattende pharmakologiske Litteratur uddrog i 2. Aarhundrede Klaudios Galenos fra Pergamon, hvis Codificering deraf blev bestemmende for Aarhundreder. I hans umaadelige Production, hvis Gehalt ikke svarer til dens Omfang — meget er blotte Gjentagelser, og han bruger mange flere Ord end fornødent —, spiller Pharmakologien en betydelig Rolle; bortset fra spredte Bemærkninger i andre Skrifter, især i den store Therapi (*De methodo medendi*), har han behandlet den systematisk i 3 udførlige Værker: »Om sammensatte Midler ordnede efter Legemsdele«, »Om sammensatte Midler ordnede efter Art« og »Om usammensatte Midler«;³⁾ hertil kommer endnu »Om Modgifte«,⁴⁾ »Om Lægemedler, der kan erstatte hinanden«⁵⁾ og 2 smaa Afhandlinger om Theriak.⁶⁾

¹⁾ Oribasios VIII 23. ²⁾ XII 443. ³⁾ Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους, 10 Bøger, XII 378—1007, XIII 1—361; Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη, 7 Bøger, XIII 362—1058; Περὶ κράσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἀπλῶν φαρμάκων, 11 Bøger, XI 379—892, XII 1—377. ⁴⁾ Περὶ ἀντιδότων, 2 Bøger, XIV 1—209. Περὶ εὐπορίστων, 3 Bøger, XIV 311—581, er uægte. ⁵⁾ Περὶ ἀντεμβαλλομένων (*De succedaneis*) XIX 721—47. ⁶⁾ Πρὸς Πίσωνα περὶ τῆς θηριακῆς XIV 210—94 og Περὶ θηριακῆς πρὸς Παμφιλιανόν XIV 295—310.

Som alt, hvad Galenos har skrevet, udmærker disse Værker sig ved megen Lærdom og Belæsthed; han har havt det meste¹⁾ af den ældre medicinske Litteratur til sin Raadighed og ved sine Excerpter reddet meget værdifuldt Stof for de senere Læger og for os. Men paa den anden Side har han som alle Excerptorer bidraget sit til, at Originalværkerne gik tabt; hans store Production imponerede Eftertiden, og hans Anseelse var saa stor, at man altfor let slog sig til Ro med hans Udtog i den magelige Tro, at han havde uddraget alt brugbart af de ældre Forfattere. Dog fortjener det at fremhæves, at han hos Grækerne aldrig fik den Patent-autoritet, hvormed han indtil det 16. Aarhundrede tyngede den occidentalske Lægevidenskab til Jorden; de senere Haandbøger som Oribasios', Aëtios' og Paulos Aeginetes' benytter endnu andre Kilder, og Alexandros fra Tralleis forbeholder sig trods al Beundring for ham at kritisere ham, idet han bemærker,²⁾ at det ogsaa om Galenos gjælder, hvad han selv siger om Archigenes, at han jo dog kun var et Menneske og altsaa kunde fejle.

Som et andet Fortrin hos Galenos maa fremhæves hans Evne til at bringe System og Orden i det store Stof, hans Flid og Lærdom har bragt tilveje. I sit therapeutiske Hovedværk nøjes han med for hver sygelig Tilstand at angive en hensigtsmæssig Behandling i store Træk, medens han for Detailen henviser til sine pharmakologiske Skrifter.³⁾ De »usammen-

¹⁾ Hvor han har noget paa anden Haand, bemærker han det. ²⁾ II 155. ³⁾ Se f. Ex. X 977, 994.

satte Midler« er efter en længere Indledning ordnede alphabetisk, Bog VI—VIII Plantestoffer, IX mineralske, X—XI animalske med et lille Anhang¹⁾ om ikke-animalske Stoffer fra Saltvand. De sammensatte Midler meddeles i det ene Værk efter Legemsdelenes Rækkefølge fra Isse (Midler mod Skurv) til Fod (Midler mod Podagra), i det andet, noget mindre overskueligt, efter Midlets Form (Plastre o. l.) og Virkning (blødgjørende, styrkende o. l.). Saaledes kunde enhver Læge let finde de Midler, han havde at vælge imellem i ethvert foreliggende Tilfælde, og var det, han ønskede, ikke ved Haanden, kunde han i den alphabetisk ordnede Liste over *succedanea* finde, hvad han skulde hjælpe sig med istedet; denne Liste har Galenos sammenstillet i Anledning af et Tilfælde i sin Praxis, hvor han reddede en Dames Liv ved den Indskydelse at bruge en Art Tidselfrø istedenfor Pragtstjerne, som egenligt krævedes men ikke kunde skaffes i en Fart.²⁾

Galenos bebrejder de ældre medicinske Forfattere, at de nøjes med at sige, at et Middel har den og den Virkning, uden at angive Virkningens Styrkegrad³⁾ og uden at være opmærksomme paa, at det samtidigt kan have andre Virkninger.⁴⁾ Selv opstiller han derfor 4 Styrkegrader (begyndende med den laveste) for hver Qualitet⁵⁾ og angiver for hvert Middel, i hvilken Styrkegrad det besidder de forskjellige Qualiteter; Røgelse er saaledes varmende af 2. Grad, tørrende af 1. Grad og en Smule snerpende.⁶⁾ Skjønt disse

¹⁾ XII 369 ff. ²⁾ XIX 722. ³⁾ XI 428 ff. ⁴⁾ XI 579 ff. ⁵⁾ XI 786 ff. ⁶⁾ XII 60.

Bestemmelser ikke gennemføres strængt for alle de anførte Midler, giver de dog Anledning til endel doctrinair Vilkaarlighed, fordi de ufuldkomne Hjælpe-midler, han raadede over, ikke tilsteder en exact Udmaaling. Naar Grundqualiteten er fastslaaet, mener han deraf at kunne udlede Virkningerne i det enkelte i Kraft af sine Theorier uden at behøve flere Experimenter »undtagen til Bekræftelse af det theoretisk fundne«. ¹⁾

Som allerede berørt, er Galenos' Hovedkriterium Smagen, og han indskærper Lægerne selv at bestemme Midlernes Virkning ved at smage paa dem; men han forlanger ogsaa andre Experimenter for at fastslaa deres Qualiteter og verificere Smagsindtrykket. Dette sker ved at anvende Midlet først paa sunde og spørge dem, hvordan de føler dets Virkning; og Forsøgspersonen maa helst være en Lægmand, fordi han saa ingen forudfattede Meninger har. ²⁾ Paa den Maade søger Galenos ³⁾ at afgjøre det omstridte Spørgsmaal, om Eddike er varmende eller kølende; naar man lægger en Svamp eller en Tot Uld dyppet i Eddike paa en eller anden Del af et sundt Legeme, vil Forsøgspersonen først i nogle Timer føle Kulde paa Stedet men derefter Varme, hvoraf man maa slutte, at Eddike er et »neutralt« Stof ⁴⁾ i den Forstand, at det er delagtigt i begge de to modsatte Egenskaber i lige høj Grad eller snart har den ene snart den anden, ihvorvel der ogsaa kan anføres noget for, at det er neutralt ved ikke at være del-

¹⁾ XII 246. ²⁾ XI 417. ³⁾ XI 416 ff. ⁴⁾ Efter Herophilos' Definition, XI 421 ff.

agtigt i nogen af de to Modsætninger. At Bly er kølende, kan man paa Forhaand formode, bl. a. af dets Letsmeltelighed; det bevises ved, at en Vædske bliver koldere, naar den røres rundt i en Blymorter med et Stykke Bly.¹⁾ Naar man saaledes har bestemt Qualiteten, kan Bestemmelsen verificeres ved at anvende Midlet paa ikke-complicerede Sygdomme;²⁾ saaledes constaterer Galenos Abrotanums bidende og irriterende Kraft paa friske Saar,³⁾ »Blodstenens« styp-tiske Egenskaber paa visse Øjensygdomme;⁴⁾ at bitre Mandler er »extenuerende«, verificeres ved deres Virkning paa Udslet og paa Bronchitis;⁵⁾ Forholdet mellem samisk og lemnisk Ler prøves ved deres Virkning paa Betændelser, hvoraf det fremgaar, at det samiske er det mildeste.⁶⁾ Dette Forhold forklares ved, at det samiske indeholder mere Luft, hvad der fremgaar af, at det er lettere; efter dette og lignende Kriterier kan man saa slutte sig til de andre Jordarters Qualiteter.⁷⁾ Idethele kan man ikke undvære methodisk Raisonnement over Sammenhængen mellem de forskjellige Qualiteter, da Sanserne desværre ikke kan afgjøre alt;⁸⁾ men man skal være klar over, hvad Empirien og hvad den logiske Methode kan yde,⁹⁾ og vogte sig for forhastede Inductioner og Analogier. At alle rent adstringerende Midler er kølende, bekræftes ved Erfaringen,¹⁰⁾ men at de alle virker helende paa Saar, er en Fejlslutning, som gjen-drives af de mest dagligdags Iagttagelser.¹¹⁾ Om Lægen

¹⁾ XII 231. ²⁾ XI 416, 791. ³⁾ XI 800. ⁴⁾ XII 195 ff. ⁵⁾ XI 827. ⁶⁾ XII 179 ff. ⁷⁾ XII 180 ff. ⁸⁾ XI 462 ff. ⁹⁾ X 31. ¹⁰⁾ XI 645. ¹¹⁾ XI 440.

Herodotos, der havde erklæret Hvede, Spelt og Hirse for adstringerende, hedder det spottende,¹⁾ at de maa ske virkede adstringerende paa ham, men at det ikke er lykkedes at finde noget andet Menneske, der havde sporet den Virkning. Flere Steder ivres der i de stærkeste Udtryk mod dem, der i Kraft af en Theori eller naturphilosophisk Speculation fornægter Sansernes Vidnesbyrd²⁾ og letsindigt bygger deres logiske Slutninger op paa hypothetiske Forklaringer og Abstractioner.³⁾ Hvad surt og sødt og bittert er i sig selv, kan Naturphilosopherne skændes om til evig Tid;⁴⁾ hvad Lægen har med at gjøre, er udelukkende, hvordan disse Qualiteter virker paa os, og her er Erfaring og Experiment (πειρα) den eneste paalidelige Vejviser.⁵⁾ Theorien kan saa søge at forklare, hvorfor Virkningen er denne eller hin;⁶⁾ men ofte maa man nøjes med at constatere Factum, som naar det om en Stenart siges, at den virker adstringerende uden at smage særligt snerpende eller skarpt,⁷⁾ eller naar det om en Plante (άλυσσον), som den folkelige Overtro har meget travlt med,⁸⁾ hedder, at den ofte har vist sig at helbrede Vandskræk »i Kraft af Væsenssammenhæng« (Sympathi), noget som »kun kan constateres empirisk og ligger ganske udenfor al Methode«.⁹⁾

Galenos har virkelig ogsaa gjort sig megen Umage for at erhverve et førstehaands Kjendskab til de flest

¹⁾ XI 441 ff. ²⁾ XI 434, 442 ff. ³⁾ XI 460 ff.; X 32. ⁴⁾ XI 427, 509 ff. ⁵⁾ XI 455 ff. ⁶⁾ F. Ex. XI 435 ff.; sml. XI 474 ff. ⁷⁾ XII 201 ff. ⁸⁾ Den bruges som Amulet baade for Mennesker og Dyr, Dioskurides III 91. ⁹⁾ XI 823.

mulige Lægemedler. Med vanlig Snaksomhed udbreder han sig gjentagne Gange¹⁾ om de Rejser, han har gjort alene i det Øjemed at undersøge og erhverve sig visse berømte Lægemedler. I Palæstina har han lært Asphalt at kjende;²⁾ fra Egnen om det døde Hav har han hjembragt en Mængde asphaltagtige Sten, som han bruger mod Svulster i Knæet;³⁾ fra Syrien har han hentet ægte Balsam.⁴⁾ Han er »sejlet langs hele Lykien i et lille Fartøj for at udforske, hvad der findes der« af Lægemedler, og mener at have grebet Dioskurides i den Fejl at angive en ikke eksisterende Flod Gagates som Findested for Stenen af samme Navn;⁵⁾ han maa imidlertid have læst Dioskurides utilladeligt flygtigt, da der hos denne⁶⁾ blot staar, at Stenen findes i en lykisk Flod, der falder i Havet ved et Sted, der hedder Gagai, og dettes Existens staar fast nok. Foranlediget af en Bemærkning hos Dioskurides⁷⁾ om, at det lemniske Ler paa Productionsstedet blandes med Gedeblood, tager han paa Vejen fra Pergamon til Rom om ad Lemnos, men kommer paa Grund af en mærkelig geographisk Uvidenhed — han gaar ud fra, at der paa Lemnos ligesom paa saa mange Øer i Ægæerhavet kun er en By — iland paa et forkert Sted, og først paa Hjemreisen fra Rom finder han ved Byen Hephaistias den Bakke, hvor Leret graves i Nærværelse af en Præstinde og under religieuse Cereemonier. Her erfarer han saa af dannede Folk, som kjender Localhistorien, at der aldrig har været an-

¹⁾ XII 216; XIV 7 ff. ²⁾ XII 171, 199. ³⁾ XII 203. ⁴⁾ XIV 7.
⁵⁾ XII 203. ⁶⁾ V 128. ⁷⁾ V 97, 1.

vendt Gedeblod; en af dem forærer ham endog en Bog af en local Forfatter om Lægemedlet og dets Anvendelse og kan selv gjøre ham endel Meddelelser om dets vidunderlige Virkninger som Modgift, endog mod Hundegalskab; Galenos har med Held prøvet Leret efter den kloge Mands Anvisning i nogle Tilfælde, for de andre anbefalinger vil han ikke indestaa.¹⁾ Især har Kobberværkerne paa Kypros interesseret ham. En Ven, der kjendte den kejserlige Bjergværksdirecteur, skaffede ham Adgang til Minerne under sagkyndigt Førerskab; han giver gode Beskrivelser af Indvindingen af forskjellige Kobberforbindelser, som han fik Lov til at medtage Prøver af,²⁾ saaat han havde nok for mange Aar og kunde give sine Venner i Rom deraf som en højt skattet Gave.³⁾ Ogsaa ellørs har Galenos Øjnene med sig; saaledes finder han Blyerts mellem Stenene fra en Mine ved sin Fødeby Pergamon,⁴⁾ og under den store Pest skaffer han sig en Jordart fra Armenien, som han anvender med Held.⁵⁾ Idethele anbefaler han indtrængende sine Colleger at benytte Roms Handelsforbindelser med alle Verdens Egne⁶⁾ til at skaffe sig udenlandske Lægemedler, og han er ikke lidt stolt af at kunne opregne en Række Steder, fra Syrien til Spanien og Marocco, hvorfra der bringes ham, hvad han skal bruge; som Mellemmænd kan man benytte kejserlige Embedsmænd og Statholdere eller indfødte Venner.⁷⁾ Endog et indisk Stof lykkedes det ham at erhverve sig paa sin Rejse i Syrien, da der

¹⁾ XII 171 ff. ²⁾ XIV 7; XII 171, 214 ff., 226 ff., 229, 234.
³⁾ XII 220. ⁴⁾ XII 229 f. ⁵⁾ XII 189. ⁶⁾ XIV 9. ⁷⁾ XIV 8 f.

tilfældigvis netop dengang kom en Karavane fra det fjerne Østen til Phønikien med Varer.¹⁾ Foruden den pharmakologiske Litteratur, som han flittigt benytter, og hvori han ogsaa fandt de tidligere Lægers Recepter anførte,²⁾ er han i Besiddelse af en mundlig Tradition om forskellige Lægemedler, som hans Lærere³⁾ eller venligtsindede Colleger⁴⁾ har meddelt ham; endog et hemmeligt Middel mod Skallethed, som en Ven af ham har fundet i en Læderæske efter Ejerens Død og sætter megen Pris paa, har Galenos faaet overladt og er ifærd med at dechiffere uden endnu at være kommet til sikre Resultater.⁵⁾ Hvor han ikke selv kjender et Lægemedels Virkninger af egen Erfaring, angiver han det samvittighedsfuldt, naar han meddeler Recepten;⁶⁾ om *ricinus* (κίχι) anfører han saaledes en Bemærkning af en alexandrinsk Læge, som maa antages at kjende dette ægyptiske Middel, og tilføjer, at han selv ikke har synderlig Erfaring med Hensyn til Planten; han ved kun, at den Olie, man faar deraf, er »varmere« end den græske.⁷⁾ Om Væselen, hvis Aske anbefaledes mod Gigt, siger han, at han aldrig har prøvet at brænde den,⁸⁾ og om nogle besynderlige Midler, f. Ex. Hovedet af visse Fisk⁹⁾ og Leveren af nogle Dyr,¹⁰⁾ nøjes han med at sige, at »nogle« tilskriver dem de og de Virkninger, aabenbart fordi han ikke rigtigt tror derpaa.

¹⁾ XII 216. ²⁾ XII 501, 988. ³⁾ XII 417; et Exempel XII 595.

⁴⁾ XII 789 et Øjenmiddel af »Ptolemaios, en af mine Bekjendte«, XII 735 et andet, »som Philippos brugte i Caesarea«. ⁵⁾ XII 423 f.

⁶⁾ XII 237. ⁷⁾ XII 509 f. ⁸⁾ XII 362. ⁹⁾ XII 333 f. ¹⁰⁾ XII 336, sml. XII 341.

En lignende Tvivl kommer til orde, naar det hedder¹⁾ om et Middel, at visse Læger »har prøvet det eller dog skrevet, som om de havde prøvet det«. Om Maagemaver og Bughinden af Kyllinger, der af nogle anbefales som gavnlige for Fordøjelsen, skriver han,²⁾ at han har prøvet dem og konstateret, at deres Virkning er illusorisk.

Overhovedet er Galenos ikke en kritikløs Compilerator som Plinius. Ikke blot er han opmærksom paa Uoverensstemmelser og Uklarheder i den litteraire Overlevering af Recepterne; saaledes dadler han³⁾ Archigenes, fordi han i sin Opskrift paa det berømte Neileus-Plaster havde udtrykt sig saa utydeligt, at man ikke kunde se, om den Tilsætning af Bævergejl og Iris, han anbefalede, skulde udgjøre ialt $\frac{1}{10}$ af den hele Dosis eller $\frac{1}{10}$ for hvert af de to Stoffer, og i en Recept mod Angina, som han har fundet næsten enslydende hos Andromachos og hos Heras, savner han⁴⁾ tydelig Angivelse af, om de deri omtalte Svaler skal anvendes brændte eller ubrændte,⁵⁾ og om det er Svalerne selv, deres Unger, deres Rede eller deres Skarn der menes. I samme Recept har han ogsaa fundet Afvigelser i de forskellige Haandskrifter, og saadanne Varianter anfører han ofte,⁶⁾ især hvor de angaar Størrelsen af Dosis,⁷⁾

¹⁾ XII 363: γῆς ἔντερα. ²⁾ XII 336. ³⁾ XII 568 f. ⁴⁾ XII 938 ff. Derimod roses Asklepiades, fordi han udtrykkeligt siger, at det er Asken af Svaleunger, der skal bruges, og endda beskriver, hvordan de skal brændes, XII 942 f. ⁵⁾ Dette synes noget uberettiget, da Recepten lyder paa Aske af Svaler (σποδόζ), hvad Galen ogsaa indrømmer; men Ordet synes ogsaa at kunne forstaas om den pulveriserede Svalerede. ⁶⁾ XII 401, 577, 744, 748, 763. ⁷⁾ XII 746, 774, 776 osv.

som angives med Tal og derfor er udsat for Forvanskning; af et enkelt Sted¹⁾ ses, at han heri følger en nedarvet Sædvane hos Pharmakologerne. Han er heller ikke blind for de Vanskeligheder, der kan opstaa ved Terminologiens Flertydighed; derfor noterer han f. Ex. de forskjellige Benævnelser for den »ægyptiske Salve«²⁾ og discuterer, hvad Archigenes kan have ment med »syrisk Salve«, som han mener maa være Salve fra Kommagene, fordi den importeres over Syrien.³⁾

Men Galenos' Kritik gaar udover disse Formalia og retter sig i temmeligt stort Omfang mod selve den overleverede *materia medica*. Han angriber den altfor subtile Specialisering, som naar han ironiserer over dem, der anser Dueblod for det ene saliggjørende ved Trepanation og skændes om, hvorvidt det skal være af en Han eller en Hun, af en Unge eller en voxen Due,⁴⁾ eller naar han erklærer, at Mælkecoagulet i Hare(unge)ns Mave, som nogle tillægger særlige Kræfter, ikke virker anderledes end andre Dyrs.⁵⁾ Med megen Bonsens hævder han gjentagne Gange, at, hvor man har prøvede lettilgængelige Midler, skal man ikke ty til kunstigt udspeculerede. Hvorfor skal man bruge Blod af en eller anden Dueart eller saagar Ugleblod, som man dog ikke altid kan have ved Haanden, naar det samme kan opnaas ved et simpelt Plantemiddel?⁶⁾ Archigenes ordinerer Væselblod mod Svulster bag Ørene; hverken Galenos selv eller nogen af hans Bekjendte har villet bruge

¹⁾ XII 936. ²⁾ XII 570. ³⁾ XII 543. ⁴⁾ XII 255 f. ⁵⁾ XII 274.
⁶⁾ XII 257.

et saa løjerligt Middel, da man har nok af andre, naturligere,¹⁾ ligesaa lidt som hans kunstige Recepter mod Angina med brændte Svaleunger og deslige.²⁾ Naar visse Læger ynder slige sjeldne Midler, har han dem mistænkt for at være Charlataner og Renommister; man kan jo sagtens ordinere Falke- og Ørneskarn og forsikre Folk om dets mageløse Virkninger, da det er saa vanskeligt at faa fat paa og derfor ikke kan controleres; hvor Controlen er lettere, som naar man anbefaler Storceskarn mod Epilepsi, viser Forsøg, at det er Humbug.³⁾ Især er han vred paa Lægen Xenokrates (i. Aarhundrede e. Chr.), hvis Bog om animalske Lægemedler talte vidt og bredt om Elephanter og Flodhestes Nytte i Medicinen, ja endog om Basilisken, »et Dyr, som jeg aldrig har set, og som, hvis det er sandt, hvad der fortælles om det, maa være meget farligt endog blot at komme i Nærheden af.«⁴⁾ Og mange af disse mærkelige Specifica viser sig ganske virkningsløse, naar man prøver dem; Blod af Løvfrøer og Hundelus mod generende Øjenhaar har Galenos prøvet med negativt Resultat,⁵⁾ Flagermuseblod til lignende Brug har endog Xenokrates fundet unyttigt,⁶⁾ Blæresten som Sympathimiddel mod Blæresten bestod ikke Prøven,⁷⁾ Ulvelever har han selv brugt som Bestanddel af et Middel mod Leversyge, men dette viste sig at virke ligesaa godt uden Ulvelever,⁸⁾ Slangefedt, som anbefales mod generende Haarvæxt, viste sig ved en Prøve unyttigt,⁹⁾ Bjørnefedt er ganske vist virksomt mod Skurv,¹⁰⁾

¹⁾ XII 673. ²⁾ XII 977 f. ³⁾ XII 305. ⁴⁾ XII 250 f. ⁵⁾ XII 262. ⁶⁾ XII 258. ⁷⁾ XII 290. ⁸⁾ XII 336 f. ⁹⁾ XII 331. ¹⁰⁾ Smst.

og Harehjerne hjælper Børn, der har ondt for Tænder,¹⁾ men man har andre, bedre og nemmere Midler; naar nogle anbefaler Rævefedt mod Ørelidelser overhovedet uden nærmere at angive Lidelsens Art, er allerede dette nok til at røbe Humbugen ved dette Universalmiddel, og de, der priser Fiskefedts Virkning mod en eller anden Sygdom, som det nu falder dem ind, og endda lægger stor Vægt paa, at det endelig maa være snart Saltvandsfisk snart Ferskvandsfisk, de gjør det kun »for at synes at vide mere end andre«. ²⁾

Som det fremgaar af de anførte Exempler, er det især dyriske Midler, Galenos er saa skeptisk overfor. Han siger selv,³⁾ at, medens der ikke er ret mange vegetabiliske og mineralske Midler, han ikke har prøvet personligt, saa er der adskillige animalske Medicamenter, han ikke har forsøgt; saaledes har han ikke villet prøve Hønsblod mod Blødning ved Trepanering, fordi man har andre sikre Midler mod dette farlige Tilfælde, som ikke tillader Experimenter,⁴⁾ heller ikke Krokodilleblod for at skærpe Synet eller Museblod mod Vorter;⁵⁾ de vidunderlige Virkninger, nogle tilskriver Hundemælk⁶⁾ og Menneskesved,⁷⁾ har han ikke brudt sig om at prøve; den elektriske Rokke, som har Ord for at hjælpe mod Hovedpine, har han prøvet uden Held; først da han selv fandt paa at lægge den levende paa Patientens Hoved, fandt han, at den virkede ligesom alt andet, der bedøver Følelsen.⁸⁾ Blod af Gedekid, som Xenokrates anbefaler

¹⁾ XII 334. ²⁾ XII 331. ³⁾ XII 247 f. ⁴⁾ XII 260. ⁵⁾ XII 263.
⁶⁾ XII 269. ⁷⁾ XII 283. ⁸⁾ XII 365.

mod Blodspytning, har Galenos¹⁾ ladet en dannet Lægmand prøve; han mente i 2 Tilfælde at se gode Virkninger deraf, men efter hans Beskrivelse betvivler Galenos, at der har været Tale om egenlig Blodspytning. Grunden til hans Uvillie mod dyriske Midler er dels, at de ofte er saa væmmelige;²⁾ derfor forkaster han ubetinget den af Xenokrates anbefalede indvendige Brug af Sved, Urin, Menstruationsblod, Ørevox og Skarn, som han »ikke vilde tage ind, om han saa derved kunde fri sig for enhver Sygdom«,³⁾ og Lægekunsten maatte være meget fattig paa Midler, hvis den skulde være nødt til at bruge menneskelig Sæd til Indsmøring mod Frostknuder.⁴⁾ Overfor en Læge, der ordinerer Æselsurin at tage ind, »saa megen og saa varm som muligt«, bemærker Galenos,⁵⁾ at han ikke fatter, hvor nogen kan ordinere sligt; de fleste Mennesker vilde jo hellere dø end drikke Æselsurin; og da en anden anbefalede Museexcrementer som Stikpille for smaa Børn, fandt alle det komisk at foretrække et saa uhumsk Middel for de mange andre, der staar til Raadighed; sligt bør man ikke engang anstille Forsøg med, da det er indlysende, at det er Charlataneri.⁶⁾ Paa samme Maade siger Galenos⁷⁾ overfor dem, der bruger Væggelus i Eddike som Middel mod slugte Igler: »da jeg altid fordriver disse ved at lade Patienten spise Hvidløg, har jeg aldrig havt Brug for Væggelus«. Hvordan Xenokrates har kunnet bestemme i Detailler, hvilke Sygdomme der cures ved at spise Kjød, Hjerne,

¹⁾ XII 261. ²⁾ XII 248. ³⁾ XII 249. Om Urin ogsaa XII 285, 287. ⁴⁾ XII 250. ⁵⁾ XII 982. ⁶⁾ XII 307. ⁷⁾ XII 363.

Lever, Blod eller Knogler af Mennesker, er vanskeligt at forstaa, da det i lange Tider har været forbudt ved Lov i Romerriget at spise Mennesker.¹⁾ Heller ikke de forskjellige Trylledrikke og Gifte har Galenos villet prøve, da det ikke kan ske uden Forbrydelse (bortset fra, at en Fyrste maaske kan bruge dødsdømte Forbrydere som Forsøgsobjecter), og selv om han havde prøvet dem, vilde han ikke meddele dem i sine Skrifter; forsaavidt de Virkninger, disse Tryllemidler siges at have, ikke er ligefrem forbryderiske, er de latterlige, som at binde sin Modpart i en Proces, saaat han ikke kan faa et Ord frem i Retten, at fremkalde Abort og gjøre en Kvinde steril.²⁾

Men Galenos har ikke Charakterstyrke og Selvstændighed nok til consequent at fastholde disse fornuftige Principer. Naar han udførligt udvikler, hvilken Grad af »Varme« forskjellige Dyrs (endog Hyænens) Galde³⁾ eller Kjød⁴⁾ har, og deraf udleder, i hvilke Tilfælde det skal anvendes, er han inde paa den subtile Specialisering, som han ellers bekæmper, og det gjør ikke Sagen bedre, at han giver Anvisning paa methodisk at slutte sig til Kjødets Virkning af Dyrets Natur⁵⁾ eller, naar man har konstateret Virkningen af en Slags Galde, at bestemme de andres ved Analogislutninger.⁶⁾ Han er heller ikke absolut afvisende overfor besynderlige Midler, naar han søger at finde medicinsk Mening i det gamle Gigtmiddel

¹⁾ XII 248. ²⁾ XII 251 ff. ³⁾ XII 277 ff. ⁴⁾ XII 320 ff. ⁵⁾ Løven er varmest, saa Hund — Tyr — Oxe, XII 320. ⁶⁾ XII 280.

Ræve eller Hyæner kogte hele i Olie,¹⁾ naar han efter Asklepiades mod Øresmerter anbefaler Bænkebidere i Olie, som Bønderne bruger meget,²⁾ eller naar han mod visse Øjenlidelser bruger Saften af stegt Bukkelever eller Dampen deraf og Leveren selv at spise ovenpaa;³⁾ brændt Blæksprutteskjold roser han som Middel mod Hudsygdomme.⁴⁾ De Sten, der findes i Svampe, hjælper ganske vist ikke, som man⁵⁾ har paastaet, mod Blæresten, men vel mod Galdesten.⁶⁾ Ikke engang de uappetitlige Midler undgaar han consequent. Krokodilleskarn ordinerer han for Hudsygdomme,⁷⁾ Excrementer af Hund⁸⁾ og Ulv⁹⁾ har han meget ofte set ypperlige Virkninger af, og han beskriver omhyggeligt, af hvad Slags de skal være, og hvorledes de samles; endog Menneskeskarn anbefaler han,¹⁰⁾ omend kun til udvortes Brug, og fortæller¹¹⁾ andægtigt om en Læge, der curerede en rig Mand for Betændelse i Struben ved at smøre ham med dette Middel uden at røbe, hvad det bestod af; da Patienten vilde købe Recepten, erklærede Lægen, at dens Virkning beroede paa »Antipathi«, som bestod deri, at Patienten ikke maatte kjende dens Sammensætning [af gode Grunde!], og at han derfor kun vilde røbe den for en, som den rige Liebhaber havde Tillid til, ikke for ham selv, og at den ikke maatte meddeles til andre, saalænge Opfinderen levede; efter hans Død brugte Tillidsmanden med Held Midlet paa mange og forærede det

¹⁾ XII 368 ff. ²⁾ XII 366 f., 634. ³⁾ XII 802. ⁴⁾ XII 347.
⁵⁾ Dioskurides V 144. ⁶⁾ XII 205. ⁷⁾ XII 308. ⁸⁾ XII 291. ⁹⁾ XII 295.
¹⁰⁾ XII 291. ¹¹⁾ XII 293 ff.

uopfordret til Galenos, som meddeler dets Ingredienser, tørrede Drengexcrementer og attisk Honning, samt den Diæt, Drengen skal iagttage, før hans Udtømmelser bliver tjenlige. Ligesaa karakteristisk for Galenos' Halvhed er hans Udtalelser om Anvendelsen af Menneskeurin til udvortes Brug;¹⁾ til Hovedvask mod Sygdomme i Hovedbunden vil han nødtigt anvende den, det er for ækelt, og man har andre Midler; men mod Hudløshed paa Tærne har han ofte anvendt den paa »Slaver og Bønder«, der havde lang Vej at gaa, og mod ondartede Saar fra Brystet nedefter har han ikke noget imod at bruge den, da den virker fortrinligt; det saakaldte *chrysocolla*, som laves af Drengurin i en Kobbermorter, roser han som et udmærket Saarmiddel, der ikke har noget væmmeligt ved sig, og beskriver dets Tilberedning omhyggeligt.²⁾ Det Smuds, der tørres af det salvede Legeme i Badet og paa Gymnastikpladsen, har han god Tro til som fordelende Middel og søger at forklare dets Virkning theoretisk;³⁾ ligeledes vil han have erfaret, at brændte Menneskeben hjælper mod Epilepsi og Gigt, naar Patienten blot ikke ved, hvad det er han tager ind, »forat han ikke skal væmmes derved«.⁴⁾

Ligesaa vaklende er Galenos' Holdning overfor Amuletter, Sympathicure og andre overtroiske Midler. Naar det gaar for vidt, reagerer han kraftigt, som mod en vis Pamphilos, der har fyldt sin Bog om Lægeplanter med »unyttige Fabler« om Ceremonier, der skal iagttages ved Opgravningen af Urterne,

¹⁾ XII 285 ff. ²⁾ XII 286. ³⁾ XII 116, 308. ⁴⁾ XII 342.

Trylleformularer og Amuletter, som ikke blot ikke har noget med Lægekunst at gøre, men overhovedet ikke med Sandheden; de er hentede fra Ægypternes hermetiske apokryphe Skrifter og fortjener end ikke at nævnes.¹⁾ At Asken af gammelt Saalelæder er god mod Huller paa Fødderne, som er gnavede af Skotøjet, betvivler Galenos ikke, og han har ofte brugt den »paa Landet«; men det er ikke paa Grund af »Antipathi«, som Folk tror, men fordi den Slags Aske er tørrende.²⁾ Paa lignende Maade stiller han sig overfor det af hans Landsmand og Lærer Aischrion opfundne Middel mod Vandskræk, Asken af Flodkrebs brændte levende paa en Kobberpande i Hundedagene, naar Solen staar i Løvens Tegn, og Maanen er 18 Dage gammel; han anfører³⁾ (med mange Undskyldninger) Midlet, fordi det har reddet alle dem, der har taget det, og tilføjer⁴⁾ sin Lærer Pelops' Begrundelse: Krebs hjælper mod Vandskræk, fordi de lever i Vandet, og det skal være Flodkrebs, fordi Saltet hos Havkrebsene svækker den mod Sygdommen virksomme Kraft; men denne Forklaring af Pelops, »som gjorde sig til af at kjende Grundene til det altsammen«, kan der rejses saa mange Indvendinger imod, at Galenos ikke vil acceptere den, »da jeg ikke vil forsøge at overbevise andre, naar jeg ikke først selv er overbevist om at have forstaaet en Ting«; men Krebsenes Virkning »i Kraft af deres Væsens Ejendommelighed« bestrider han ikke overfor den formentlige Kjendsgjerning, at ingen, der har taget

¹⁾ XI 792 ff. ²⁾ XII 343. ³⁾ XII 356 ff. ⁴⁾ XII 358 ff.

Aischrions Middel, er død af Hundebid. Derimod betvivler han Virkningen af den gale Hunds Lever paa den bidte; vel har han set Folk komme sig efter at have spist den, men de havde ogsaa taget andet ind, og nogle, der havde sat deres Lid til Leveren alene, skal siden være døde.¹⁾ Samme Kritik over han²⁾ overfor en Mand, som paastod at kjende en Trylleformular, der dræbte Skorpioner; han læste den 3 Gange og spyttede hver Gang paa Dyret, som ganske rigtigt døde deraf, men senere har Galenos selv set en Skorpion dø af Spyt alene uden Trylleformular, men det maa rigtignok helst være fastende Spyt. At Iaspis hjælper for Kardialgi, har Galenos selv erfaret³⁾ ved at give Patienterne en Kæde af denne Sten om Halsen saaledes, at den naaede ned i Højde med Mavemunden; derimod havde det ingen særlig Virkning, om der i Stenen var indgraveret »den af Straaler omgivne Drage«, som »den ægyptiske Konge Nechepso« anbefaler, og som for Folk i Almindelighed er Hovedsagen. Men disse mere eller mindre svage Forsøg paa at rationalisere de overleverede overtroiske Midler afholder ham ikke fra at opregne nogle Ædelsten, med eller uden indridsede Formularer, hvis Kraft som Amuletter han har prøvet,⁴⁾ eller uden Protest at anføre endel giftige Dyr, som hjælper mod deres eget Bid.⁵⁾ Om den aphrodisiske Virkning af Orchideens to Rødder har han den sædvanlige Overtro i en lidt nuanceret Form; den store Rodknold skal være hidsende, den lille slap-

¹⁾ XII 335. ²⁾ XII 289 ff. ³⁾ XII 207. ⁴⁾ XII 208. ⁵⁾ XII 365 ff.; sml. XIV 248.

pende.¹⁾ Ulveskarn som Amulet baaret i en Traad af Faareuld, helst af et af Ulven skambidt Faar, i Mangel deraf i en Rem af Hjortelæder, omtaler han²⁾ med en vis Respect; selv har han »for et Forsøgs Skyld« ladet Folk bære det i en ganske lille Lerpotte med to Ører til at trække en Rem igjennem og har i de fleste Tilfælde set gavnlige Virkninger deraf, hvad han føler sig forpligtet til at meddele for det Tilfælde, at andre skulde have Tillid til den Slags Amuletter. Det hjælper ikke synderligt til at disculpere ham, at han tilføjer, at det naturligvis er Stoffet selv, der virker i Kraft af sit Væsen (hvad han ogsaa har Erfaring for ved andre saaledes benyttede Stoffer), »ikke barbariske Paaskrifter, som visse Charlataner plejer at bruge«. ³⁾ Han lader sig ogsaa af og til sine Cure dictere af Drømme,⁴⁾ og Asklepios takker han for sin Helbredelse fra en dødelig Sygdom.⁵⁾

Allerede Titlerne paa de to af Galenos' pharmakologiske Hovedværker viser, hvilken Vægt han lagde paa de mange sammensatte Midler, der var ham overleverede fra hans Forgængere; han refererer dem samvittighedsfuldt⁶⁾ uden kritiske Bemærkninger, hvor urimelige end Ingredienserne og deres Sammensætning er; en enkelt Gang⁷⁾ udtaler han, at han selv nøjes med simple og usammensatte Midler (mod Haaraffald), men dog vil anføre de sammensatte, som tidligere Læger har angivet, og efter at have meddelt et

¹⁾ XII 92, sml. Dioskurides III 126, 2. ²⁾ XII 296. ³⁾ XII 297.
⁴⁾ XVI 222 ff. ⁵⁾ XIX 18 ff. ⁶⁾ F. Ex. XII 647, 763, 767 (72 Stoffer).
⁷⁾ XII 429.

meget sammensat Mundvand efter Kritons Recept, tilføjer han, at mange Læger har varieret Sammensætningen ved at ændre Forholdet mellem Stofferne eller udelade nogle af dem, men da man ved at lægge Mærke til deres Qualiteter let kan regne sig til Ændringerne i Virkningen, anser han det for overflødigt at gjengive Variationerne.¹⁾ Han bemærker oftere,²⁾ at han selv har prøvet de anførte Mixturer, undertiden med Smaaændringer,³⁾ og han har ogsaa selv forøget Samlingen med egne Compositioner, som en meget sammensat Øjensalve,⁴⁾ flere Tandpulvere⁵⁾ og to Saarplastre med 20 og 11 Bestanddele.⁶⁾ Af og til antyder han Principerne for Sammensætningen, som naar han om det sidstnævnte Plaster tilføjer,⁷⁾ at man kan tilsætte Bulmeurt og Opium, hvis man vil gjøre det mere smertestillende, eller naar han begrundes⁸⁾ Tilsætninger til Thapsia med, at den ellers virker for kraftigt, eller fremhæver,⁹⁾ at en Slags Harpax, som bruges mod Haaraffald, maa fortyndes med et flydende Stof, hvis Virkning harmonerer med dets egen. Sølvglød (λιθάργυρος) og Vox anbefales som Basis for Salver paa Grund af deres neutrale Egenskaber.¹⁰⁾ Et Par Steder faar man Indtrykket af, at han temmeligt iblinde griber et Mittel i Kraft af en tilfældig Indskydelse; saaledes fortæller han, at han engang havde faaet en Ost, der var for skarp til at spise, og just som han overvejede, hvad han skulde gjøre med den, blev der

¹⁾ XII 935. ²⁾ F. Ex. XII 493 ff., 943 ff. ³⁾ F. Ex. XII 404, 750, 394. ⁴⁾ XII 727 ff. ⁵⁾ XII 884 ff. ⁶⁾ XIII 560 ff. ⁷⁾ XIII 561. ⁸⁾ XII 387. ⁹⁾ XII 428. ¹⁰⁾ XII 225.

bragt ham en haardt angreben Gigtpatient; saa »faldt det ham ind« at koge en Skinke, han havde i Huset, røre Osten sammen med Skinkesuppen og lægge den paa Gigtknuderne; det hjalp vidunderligt, og han benyttede siden ofte dette Middel og lærte andre det.¹⁾ En anden Gang, da han paa Hjemvejen fra Alexandria til Pergamon traf en Gartner, der led af svulne Mandler, fandt han paa at bruge Saften af den grønne Skal paa Valnødder, som netop var modne i Haven; han bemærker udtrykkeligt, at han ikke vidste, om denne Saft var tyk eller tynd, men da den viste sig at være meget tynd, kogte han den med Honning, til den fik en passende Tykkelse. Den curerede Gartneren, og Galenos brugte den siden meget.²⁾ Han tilføjer³⁾ selvbevidst, at det er mærkeligt, at ingen Læge før ham er blevet opmærksom paa dette simple og kraftige Middel, skjønt dets Styrke viser sig baade ved den Vanskelighed, man har ved at faa Fingrene rene, naar man har havt med grønne Valnødder at gjøre, og ved den Brug, Farverne gjør af dem. Det er et Fingerpeg om, hvorledes Lægekunsten har benyttet Haandværkernes Erfaringer; ligesom Dioskurides har Galenos oftere Bemærkninger om, at et eller andet Stof bruges i Haandværket, og drager sine Slutninger deraf.⁴⁾

Galenos' Begejstring for sammensatte Midler cul-

¹⁾ XII 270 ff. ²⁾ XII 905 ff., 916. ³⁾ XII 906. ⁴⁾ Waid ved Farvning XI 890, Sumach i Garverierne XII 115, Urin hos Valkerne XII 285, en Stenart hos Skomagerne XII 201, Smergel ved Forarbejdelsen af skaarne Stene XII 205, Chrysokolla hos Forgyldeerne XII 286, Natron som Badesæbe XII 212.

minerer i de to Afhandlinger om Theriak, hvis Opfinder han højligt beundrer.¹⁾ Hans Forsøg paa at forsvare S sammensætningen falder temmelig kummerligt ud; han indskrænker sig væsenligt til at udtale den Overbevisning,²⁾ at den beror paa nøje Overvejelse og indgaaende Kjendskab til de enkelte Ingrediensers Virkning baade overfor de forskjellige Sygdomme og som corrigerende hinanden; der er jo saamange forskjellige Gifte, og det samme Medicament virker ikke ens paa alle Mennesker; derfor er det en rigtig Tanke at forene alle disse prøvede Midler i en Mixtur for at være sikker paa, at den virker i ethvert Tilfælde.³⁾ Lægerne har derfor stadigt føjet ny Ingredienser til,⁴⁾ men det afgjørende Skridt gjorde Neros Livlæge Andromachos ved at føje Hugorme til Blandingen. Han kaldte selv Midlet »Magsvejre« (γαλήνη), men Kriton og andre, som optog det efter ham, døbte det Theriak, fordi der nu brugtes Slanges (Φηρία vilde eller giftige Dyr) dertil;⁵⁾ da det bruges mod giftige Dyrs Bid, bærer det ogsaa af den Grund sit Navn med Rette.⁶⁾ Om de gavnlige Virkninger af Slangekjød udtaler Galenos sig andendets⁷⁾ vidtløftigt og overbevist; Valget netop af Hugorme og ikke andre Slanges begrundes han med, at de er de mindst giftige.⁸⁾ Da deres Gift sidder i Munden, er det rationelt, at man skærer Hovedet af, inden man kommer dem i Theriaken;⁹⁾ naar man ogsaa fjerner Halen, skal det være, fordi der i den

¹⁾ XIV 220. ²⁾ XIV 220, 222. ³⁾ XIV 222, 229 ff. ⁴⁾ XIV 232. ⁵⁾ XIV 307—8. ⁶⁾ XIV 232. ⁷⁾ XII 311 ff. ⁸⁾ XIV 233 ff. ⁹⁾ XIV 238; XII 317.

samles de ureneste Stoffer; men denne Forklaring, der fremsættes som en blot Formodning,¹⁾ forkaster Galenos selv et andet Sted, fordi man jo dog før Brugen fjerner Maveindholdet, saaat der egenligt ingen fornuftig Grund er til ikke at beholde Halen.²⁾ Mod giftige Dyr er Andromachos' Theriak bedst netop paa Grund af de anvendte Hugorme; i andre Tilfælde kan Mithridates' Modgift uden Slinger være ligesaa god.³⁾ Theriak bruges dog ikke blot som Modgift; den er et ufejlbarligt Middel, hvor intet andet hjælper;⁴⁾ men man maa ikke bringe den i Vanry ved at anbefale den mod alle mulige, ogsaa mindre betydelige, Lidelser, som visse Charlataner gjør for at imponere Publicum; hvor man har gode og billige Midler, skal man ikke bruge noget saa kostbart som Theriak.⁵⁾ Skal den virke, maa den tilberedes med den største Omhu og Forsigtighed, alle Ingredienser maa være udsøgte, friske og uforfalskede;⁶⁾ især maa man passe paa, at Hugormene er fanget paa det rigtige Tidspunkt og ikke holdt længe i Fangenskab og fodret med unaturlig Føde, som Slangejægerne har for Skik;⁷⁾ efter Oplysninger, Galenos har modtaget af de romerske Slangejægere, de saakaldte *Marsi*,⁸⁾ anser han det for raadeligst ikke at benytte Dyr fra Egne, hvor Jorden er saltholdig; det kan volde ulidelig Tørst.⁹⁾ Nøjere Kjendskab til Theriak har Galenos

¹⁾ XIV 239. ²⁾ XII 317. ³⁾ XIV 2—3. ⁴⁾ XIV 297 ff., 305, sml. 270 ff. ⁵⁾ XIV 305—6. ⁶⁾ XIV 255, 259, sml. 64. Nøjagtige Regler for Tillavningen og Brugen XIV 267 ff., 284 ff., 298 ff. ⁷⁾ XIV 255 ff. ⁸⁾ En italiensk Folkestamme (ved Fucinersøen) bekjendt for at øve alskens Trolddom (Plinius VII 15), XII 316. ⁹⁾ XII 317.

aabenbart først erhvervet sig i Rom;¹⁾ i den til Piso dedicerede Afhandling fortæller han, hvorledes denne medicinsk interesserede Romer engang forelæste Andromachos' Bog for ham,²⁾ og som en af dem, der har givet ham nyttige Anvisninger, nævner han den gamle romerske Læge Aelianus Maecius.³⁾ Selv har Galenos prøvet Theriak paa Høns.⁴⁾ Da den kejserlige Livlæge Demetrios var død, lod Marcus Aurelius efter at have indhentet Oplysninger om ham Galenos kalde⁵⁾ og lod ham lave den Theriak, som han plejede dagligt at tage ind;⁶⁾ han forlangte, at det skulde være nøjagtigt efter den gamle Recept, som han havde vænnet sig til efter nogen Experimenteren.⁷⁾ Under Commodus gik Midlet af Brug, fordi Kejseren ikke brød sig om Medicin, men Septimius Severus bragte det til Ære og Værdighed igjen⁸⁾ og gjorde det almindeligt tilgængeligt, medens det hidtil havde været forbeholdt Kejseren og de indviede;⁹⁾ det er formodenligt til ham Galenos har anvendt sin Modgift *ἑκατοντάμιγμα* af (over) hundrede Bestanddele.¹⁰⁾

Antageligvis har denne kejserlige Passion ikke været uden Indflydelse paa Galenos' Beskæftigelse med det

¹⁾ XIV 295, 304. ²⁾ XIV 211. Den anden Afhandling er dediceret til en Kretenser Pamphilianos, som har udbedt sig Oplysning om det vidunderlige Middel, XIV 295. ³⁾ XIV 298—99. ⁴⁾ XIV 215. ⁵⁾ XIV 4—5. ⁶⁾ XIV 3, 5, 216. ⁷⁾ Han havde først taget det med Valmuesaft, men afskaffede den, da den gjorde ham tung i Hovedet; han maatte dog vende tilbage til den, da han ellers ikke kunde sove; XIV 4, sml. 201. ⁸⁾ XIV 65; sml. XIV 24. ⁹⁾ XIV 217. ¹⁰⁾ XIV 155 ff. Den er ikke componeret af Galenos selv, som det fremgaar af, at der i hans Recept to Gange anføres Varianter i Dosis (δ *ἐν ἄλλοις δρασμάς* η S. 155, β *οἱ δὲ δ* S. 156); den ender ogsaa med: »men jeg kommer ikke Vin i« (S. 158).

modbydelige Medicament. Som berørt beklager han sig af og til over de kejserlige Damer Fordringer til Lægen; der maa derved nærmest være tænkt paa Sept. Severus' Gemalinde Iulia Domna og hendes Søster, der fra deres syriske Hjemstavn havde medbragt ikke blot Interesse for allehaande Mystik og Fabler om Mennesker og Dyr men ogsaa Smag for orientalske Toilettekunster. Galenos sonderer theoretisk skarpt mellem den berettigede Omsorg for at bevare Legemets naturlige Skjønhed (Kosmetik, der bl. a. angiver Midler mod Sygdomme i Haaret, Tab af Øjenbryn og Øjenhaar o. l.) og den Toilettekunst, der tilstræber at skabe kunstig Skjønhed (Kommotik) ved Sminke, Farvning af Haaret, Krølning, Fremdrivning af langt Haar som hos Kvinder, og deslige; saadanne Skjønhedsmidler falder udenfor Lægens Omraade,¹⁾ og han forsikrer, at han aldrig giver Kvinder, der forlanger dem af pure Forfængelighed og Pyntesyge, Anvisning derpaa; men »alvorlige« Damer, der nødtigt vil vække Opsigt eller udsætte sig for deres Mænds Spottegloser, forbarmer han sig over.²⁾ Da det nu engang er »Mode«, at graa Haar anses for en Skam og en Mispryd, anbefaler han dem at farve dem med Enebærharpix;³⁾ men skjønt Bondepigerne hjemme i Pergamon sætter saa stor Pris paa dette Middel, at de smører ikke blot Hovedet men hele Kroppen ind dermed,⁴⁾ saa finder de fine Damer i Rom, at Lugten er for stram.⁵⁾ Og saa er der jo de kejserlige Damer (og sommetider Kejserne selv med),

¹⁾ XII 434. ²⁾ XII 439 f. ³⁾ XII 440. ⁴⁾ XII 440, 542. ⁵⁾ XII 440.

hvem man ikke kan gjøre Forskjellen mellem tilladelige og utilladelige Skjønhedsmidler begribelig, og hvem man intet kan afslaa;¹⁾ dem maa man endog anvise Midler til at farve Haaret baade sort og blond,²⁾ skjønt det egenligt er en Læge uværdigt. Derimod kan man med god Samvittighed meddele Recepter paa Midler til at fjerne Haarvæxt, for dem kan Lægen selv faa Brug for,³⁾ og mangen mægtig Mand har vel ogsaa sine Grunde til ikke gjerne at udsætte sin Hals for en Barberkniv;⁴⁾ og der er jo saamange Kvinder og ogsaa enkelte Mænd, der med en vis Ret forlanger Midler til at blive fri for Haar paa generende Steder og til at forvandle stive Børster til bløde, fine Haar;⁵⁾ man maa saa helst anvende dem til Indsmøring af hele Legemet, gaa i varmt Bad og derpaa skrabe sig, saaledes som Damerne nu bruger.⁶⁾ Af alle disse Hensyn ser Galenos sig nødsaget til at meddele Uddrag af Kritons store Værk (4 Bøger) om Kosmetika, dog med Forbigaaelse af de unaturlige Skjønhedsmidler.⁷⁾ Men han giver dog for Lysthavende en Indholdsfortegnelse til alle 4 Bøger, hvorefter de bl. a. indeholdt Anvisninger til at farve Haaret, male Øjenbryn og Øjets Omgivelser, fjerne Rynker og generende Haarvæxt, Midler mod stinkende Aande og Sved i Armhulerne, Parfumer for Klæder og til at stænke Stuerne med, Pomader, vellugtende Olier og meget andet.⁸⁾ Hans Midler til at hindre Haarvæxt tjener tildels den moderne Yppighed, saa Galenos

¹⁾ XII 435. ²⁾ XII 443. ³⁾ XII 452. ⁴⁾ XII 453. ⁵⁾ XII 451.
⁶⁾ XII 455. ⁷⁾ XII 435, 449. ⁸⁾ XII 446—449.

indskrænker sig til at anføre de usammensatte;¹⁾ men der løber dog under en uskyldigere Betegnelse²⁾ et Par sammensatte med, bl. a. et, som hidrører fra en berømt Danser Paris.³⁾ Og under Paaskud af at ville vise ved et Exempel, hvad selv alvorlige Læger kan tvinges til at befatte sig med, anfører han nogle af Archigenes' Haartincturer.⁴⁾ Som rensende for Huden anbefaler Galenos selv engang Krokodilleskarn.⁵⁾

Ogsaa ellers beklager Galenos sig over de Vanskeligheder, som rige og forfinede Patienters Fordringsfuldhed bereder Lægen. Selv Folk med jævn Formue vil ikke vide noget af billige Lægemedler, og de hovedrige og Fyrsterne er ganske urimeligt fordringsfulde;⁶⁾ skal de bruge Mundvand, forlanger baade Mænd og Kvinder noget, der smager godt,⁷⁾ mod Polyper i Næsen maa man finde paa vellugtende Midler til dem,⁸⁾ paa Grund af deres Blødagtighed maa mange Læger først og fremmest tænke paa at lindre Smerterne, selvom den egenlige Cur lider derved.⁹⁾ Da Yppigheden har bredt sig i den Grad, at selv Folk paa Landet vil have deres Bad hver Dag, er det vanskeligt at behandle Patienter med Saar, der ikke maa blive vaade; de fattigere kan man endda nogenlunde faa til at lystre, men for de rige har Galenos maattet opfinde en særlig Bandage, som gjør det muligt for dem at tage Bad, uden at der kommer Fugtighed til Saaret.¹⁰⁾ Med meget Velbehag fortæller han om, hvordan han fik Bugt med en rig

¹⁾ XII 449, 455 f.: ἀφανιστικά τριχῶν. ²⁾ φίλωθρα XII 453 f.
³⁾ XII 454. ⁴⁾ XII 445. ⁵⁾ XII 308. ⁶⁾ XIII 636. ⁷⁾ XII 947—48.
⁸⁾ XII 691. ⁹⁾ X 814. ¹⁰⁾ XIII 597—98.

og fornem Mand, hvis Navn han ikke vil nævne. Han var forfalden til Medicin og vilde gjerne skjule det, men Galenos greb ham med sin overlegne Indsigt i at ville lyve sig fra at have taget et Medicament.¹⁾ Samme Mand fuskede ogsaa i Lægekunsten, men maatte overlade Galenos at behandle en syg Slave, som han selv havde kludret med; da Curen strax lykkedes for Galenos, vilde han købe Recepten, men da han saa, at den lød paa lutter billige Ting, gav han den tilbage med den Bemærkning: saadan en Recept kan du gjemme til Tiggere, mig maa du lære en anden, og næste Gang, Galenos curerede en af hans Slaver, gad han ikke engang se Recepten; derimod maatte Galenos for gode Ord og Betaling overlade ham nogle Opskrifter paa dyre Midler, hvormed han saa praktiserede med Held.²⁾

Tidens umaadelige Interesse for Medicamenter spores i mange lejlighedsvisse Bemærkninger hos Galenos. Som anført fremhæver han, at man i Rom har let Adgang til alle mulige udenlandske Stoffer, som er Gjenstand for regelmæssig og stadig Import; paa Kreta har Kejseren fast ansatte plantekyndige Folk, som sender Lægeurter hvert Aar ikke blot til ham men til Rom idethele.³⁾ Af Kanel har Kejseren et Oplag, som gaar tilbage til Traians Tid; derfra kunde Galenos faa udleveret, hvad han skulde bruge i sin Praxis; noget beholdt han selv, men det brændte for ham. Under Commodus blev Oplaget forsømt, saaat Galenos til Sept. Severus' Theriak maatte bruge det

¹⁾ IX 218. ²⁾ XIII 636 ff. ³⁾ XIV 9. Fra Kreta kom Lakritsrod (XIV 61) og Anis (VI 268).

gamle fra Traians og Hadrians Tid, der havde tabt sig meget, saaledes som man konstaterede ved Sammenligning, da der engang under Marcus Aurelius kom en frisk Forsyning »fra Barbarlandet«. ¹⁾ Den bedste Aloe importeres fra Indien, ²⁾ Roden af Ingefær »fra Barbarerne«, ³⁾ Karpesium (en krydret Valeriana-art) er bedst i Pamphylien og kjøbes lettest og billigst i Syrien, ⁴⁾ en aromatisk Bark *μάχερ* kommer fra Indien, ⁵⁾ Kamille som Febermiddel stammer fra Ægypten (ligesom flere andre Midler), ⁶⁾ hvor man dog har overdrevne Forestillinger om dens Virkning mod alle Febre. ⁷⁾ De fleste af disse fremmede Stoffer samt andre Medicinalvarer kunde man kjøbe hos Materialhandlerne (*ῥωποπῶλαι*); ⁸⁾ men Lægerne forhandlede ogsaa selv de Medicamenter, de havde komponeret; saaledes roser Galenos sig af, ⁹⁾ at han fik Bestillinger paa sit »bitre« Øjenmiddel ¹⁰⁾ fra Spanien, Gallien, Asien, Thrakien og andre Lande. Men naturligvis var disse importerede Varer dyre; Kanel var saaledes nok til at faa for Folk, der stod i Forbindelse med Hoffet eller havde mange Penge, ¹¹⁾ men almindelige Mennesker maatte nøjes med Surrogater. ¹²⁾ Galenos forsvarer sig ¹³⁾ overfor fattige Colleger paa Landet, der ikke kan have saamange Variationer af Lægemedler i deres Medicinkasse eller føre dem med, naar de rejser rundt i Praxis, med at hævde, at Pharmakopoen ogsaa skal tilfredsstille de riges Krav,

¹⁾ XIV 64 ff. ²⁾ XI 821; XII 216. ³⁾ XI 880. ⁴⁾ XII 15 ff., 606. ⁵⁾ XII 924. ⁶⁾ XII 198, 749 osv. ⁷⁾ XI 562. ⁸⁾ XI 804; XII 252. ⁹⁾ VIII 224. ¹⁰⁾ To Recepter VI 429. ¹¹⁾ XIV 71. ¹²⁾ XII 607. ¹³⁾ XII 908 ff.

og at baade han selv og andre har været betænkt paa ogsaa at angive Midler, som er overkommelige for fattige Patienter.¹⁾ Han har sat sig som Maal at anvise Midler, som er tilgængelige paa hvert enkelt Sted i Verden;²⁾ saaledes nævner han³⁾ Haarmidler baade for de helt fattige, som kan indsamle dem gratis, og for de lidt mere velstaaende; for de rige kan dertil føjes indisk og gallisk Narde.⁴⁾ Han gjør sig idethele Umage for altid at have nogle »let tilgængelige« Midler (εὐπόριστα) paa rede Haand,⁵⁾ for Fiskere f. Ex. Svovl og Urin mod Bid af giftige Fisk,⁶⁾ for Bønder Gedemøg⁷⁾ og Kokasser,⁸⁾ som han ikke vilde yove at anvende i sin Bypraxis; Duemøg⁹⁾ derimod tør han ogsaa ordinere Byfolk, da det ikke lugter saa fælt. Overhovedet foragter han ikke folkelige Midler; Lægmænd kan meget vel skjelne mellem Stoffernes Grundkvaliteter som varmende og kølende; det er kun de finere Distinctioner, der kræver Lægens faglige Indsigt.¹⁰⁾ At Ammer benytter Spyt mod Udslet hos spæde Børn, omtales med Anerkjendelse,¹¹⁾ og det anføres efter Heras,¹²⁾ at Bønderne med Held bruger Bundfald af Lampeolie mod Saar paa Tærne, der skyldes Urenlighed.

At adskillige Midlers Sjældenhed og Kostbarhed forledte til Forfalskninger, klager Galenos over ligesom Dioskurides; Detailhandlerne eftergjør visse Stoffer saa godt, at det kan skuffe selv den bedste Kjender,¹³⁾ som f. Ex. det lemniske Ler,¹⁴⁾ Kanel og Kasia, hvor-

1) XII 909. 2) XII 607. 3) XII 457. 4) XII 458. 5) XII 302.
6) XII 217. 7) XII 298 ff. 8) XII 301. 9) XII 303. 10) XI 708—9.
11) XII 288. 12) XII 399. 13) XIV 7. 14) XIV 8.

for Galenos nøjagtigt angiver Kjendetegnene paa det ægte:¹⁾ et Middel til at prøve Theriak meddeler han ligeledes,²⁾ da den ofte forfalskes.

I at opfinde Navne til alle de mange sammensatte Medicamenter lægges der stor Færdighed for Dagen. De kan enten simpelthen benævnes efter deres Ophavsmand og Herkomst, som Musa's Pille,³⁾ Neilos' Salve,⁴⁾ den bithyniske Pille;⁵⁾ man benytter da gjerne Lejligheden til at knytte et berømt Navn af tvivlsom historisk Værdi til dem: Kong Laodikos'⁶⁾ eller Højsalig Gaius'⁷⁾ Øremiddel. Man kan ogsaa nøjes med at betegne Stoffet: Damokrates' Myrrhasalve,⁸⁾ Melilotosplaster,⁹⁾ Safranmiddel;¹⁰⁾ eller Farven: Sort Plaster,¹¹⁾ Den gule Salve;¹²⁾ ligesom »Svanesalve« kaldes saaledes efter sin hvide Farve,¹³⁾ har vel ogsaa »Papegøjeplaster«¹⁴⁾ sit Navn af sin Spraglethed. Navnet kan ogsaa fremhæve andre iøjnefaldende Egenskaber: Det bitre Middel,¹⁵⁾ Neapolitanerens aromatiske Middel.¹⁶⁾ Medicamenter, hvis Consistens egnede sig dertil, stemples med en Figur og benævnedes derefter; et kaldtes¹⁷⁾ saaledes »Den lille Løve«, »fordi det stemples med dette Billede«;¹⁸⁾ det lemniske Ler stemples paa Fabricationsstedet med Billedet af en Ged,¹⁹⁾ og det er vel dette Stempel, som Galenos²⁰⁾

¹⁾ XIV 256 ff. ²⁾ XIV 215—16. ³⁾ XII 609. ⁴⁾ Smst. ⁵⁾ XII 611. ⁶⁾ XII 626. ⁷⁾ D. e. Caligulas, XII 628. ⁸⁾ XII 609. ⁹⁾ XIII 183. Det er det »Melotenplaster«, som Mads i »Kjærlighed uden Strømper« har i sin Kiste. ¹⁰⁾ XII 785. ¹¹⁾ XIII 781. ¹²⁾ XII 783. ¹³⁾ XII 708, 759. ¹⁴⁾ XII 745, 764. ¹⁵⁾ XIII 129. ¹⁶⁾ XIII 182. ¹⁷⁾ XII 773. ¹⁸⁾ Der staar γλύμματι, saa Stempellet har været en udskaaen Sten; imellem de mange antike Gemmer er der sikkert saadanne Apothekerstempler. ¹⁹⁾ Dioskurides V 97, 1. ²⁰⁾ XII 169.

kalder »Artemis' hellige Mærke«. Af samme Art er sikkert Benævnelser som »Den uovervindelige Stjerne«, ¹⁾ »Den lille Vogn«, ²⁾ »Phoenix« ³⁾ osv. Da der er bevaret en hel Del Stempler, hvormed de romerske Øjnlæger signerede deres Salver, ⁴⁾ maa det vistnok forstaas om et saadant Mærke, naar en Øjensalve kaldes »Neapolitanerens Stempel« (σφραγίς) eller »Pacius' Stempel«. ⁵⁾ Meget ofte vælges et tillokkende Navn, aabenbart i Reclameøjemed; »Brug det til alt« er saaledes en oftere forekommende Benævnelse, ⁶⁾ ligesaa »Det uovervindelige«; ⁷⁾ »Marcus' Nektar«, ogsaa kaldet σφραγίς, ⁸⁾ Endagsmidlet, ⁹⁾ »Smertensfri« (λυσιπόνιον) ¹⁰⁾ indeholder ogsaa gode Løfter for Kjøberen. Undertiden kan man være i Tvivl, om det indsmigrende Navn ikke tillige har været illustreret ved et Stempel eller et Billede paa Indpakningen, som naar en Salve hedder »Den lille Aphrodite« ¹¹⁾ eller »Den lille Hygea«. ¹²⁾ Om »Delicat-Salve« (τρουφερόν) bemærker Galenos ¹³⁾ udtrykkeligt, at den egner sig for zarte Personer, der ikke kan taale nogetsomhelst skarpt og bidende Middel. Navne som »Kongesalve« ¹⁴⁾ eller »Det hellige Middel« (ιερά) ¹⁵⁾ er ogsaa beregnede paa at imponere, ligesom naar der til Betegnelsen føjes en Bemærkning som »brugt med Held af Pamphilos i Rom under Mentagraepidemien«, ¹⁶⁾

¹⁾ XII 761. ²⁾ XII 779. ³⁾ XII 776. ⁴⁾ Hirschberg, Geschichte der Augenheilkunde I 301 ff. ⁵⁾ XII 751. ⁶⁾ XII 735, 783. ⁷⁾ XII 487. ⁸⁾ XII 750; Meningen er vel: Marcus' Stempel. ⁹⁾ XII 751; sml. XII 755: »Hundehvalpen, et godt Sammedags-Middel, hæver strax Betændelse«. ¹⁰⁾ XII 771. ¹¹⁾ XII 752. ¹²⁾ XII 761 ὑγείδιον. ¹³⁾ XII 758, 769. ¹⁴⁾ XII 601, 782. ¹⁵⁾ XIII 126, 136, Middel mod Mavedaarlighed; sml. XII 129. ¹⁶⁾ XII 839.

»Det berytiske Middel, som Straton fra Berytos brugte mod heftige Anfald; hjælper strax«,¹⁾ eller endnu effectfuldere »brugt af Florus ved Behandlingen af Antonia Drusus' Moder«;²⁾ om »Den lille Vogn« bemærkes,³⁾ at Kong Ptolemaios brugte den. Naar en ægyptisk Øjensalve, hvis gode Virkning prises, kaldes »Utak« (ἀχάριστον),⁴⁾ er Meningen vistnok, at den er saa mageløs, at man aldrig kan være den taknemlig nok, medmindre Navnet skal oversættes »den ubehagelige« og forstaas i Lighed med det italienske Osteriskilt »*vino cattivo*«; de ægyptiske Læger anvender den særligt paa jævne Folk. Naar en Øjensalve betegnes saaledes:⁵⁾ »Apollonios' Hundehvalp, det vil sige Falkesalve mod Forhærdelser, kaldes (ἐπιγράφεται) Phoenix«, synes det kun at kunne forklares saaledes, at Apollonios bragte den i Handlen med Billedet af en Hundehvalp som Stempel, men at den senere føres med Fugl Phoenix (eller en Palme?) som Stempel og kaldes Falkesalve. Dette Navn er aabenbart valgt med Hentydning til Falkens skarpe Øjne; om en anden »Falkesalve« hedder det udtrykkeligt,⁶⁾ at den skærper Synet. Det samme Princip har været bestemmende for Navne som »Lynkeus«,⁷⁾ »Lampen«⁸⁾ eller »Phosphorus« (Lysbringeren, Morgenstjernen)⁹⁾ for Midler mod daarlige Øjne; for de to sidste Navnes Vedkommende er der intet ivejen for at tænke sig et tilsvarende Billede som Etikette paa Omslaget. Det samme gjælder, naar et Middel mod haard Hud

¹⁾ XII 749. ²⁾ XII 768. ³⁾ XII 779. ⁴⁾ XII 731; ogsaa Navn paa et andet Øjenmiddel, XII 749. ⁵⁾ XII 776. ⁶⁾ XII 783. ⁷⁾ XII 778. ⁸⁾ XII 744 (λύχνιον). ⁹⁾ XII 747.

og Ar hedder »Filspeen«.¹⁾ Derimod er det ikke let at forstaa, hvorfor et Middel mod svage Øjne hedder »Proteus«;²⁾ har det maaske havt en changerende Farve?

Alle disse skrigende Reclamenavne er kun en Side af det Charlataneri, som bredte sig i Rom i Kejsertiden; i den store By krævede den stærke Concurrance Højrosthed. Galenos har mange opbyggelige Exempler derpaa. Saaledes anfører han³⁾ som Bevis paa Kvaksalvernes Samvittighedsløshed en Mand, som reclamerede med et ufejlbarligt Middel mod Podagra, og som han tvang til at prøve det paa en tilfældig Patient, der ikke var mere angreben, end at han kunde humpe afsted; Resultatet blev, at Podagristen tilbragte en søvnløs Nat og ikke kunde røre sig næste Dag. Etsteds⁴⁾ forekommer den megetsigende Bemærkning, at de rige Patienter ofte bliver værre behandlede end de fattige, fordi Lægerne føler sig forpligtede til hver Dag at »gjøre noget« og forsøge et nyt Medicament. Over disse Charlataner føler Galenos sig højt hævet, men han er ikke fri for selv at have en Rem af Huden.⁵⁾ Dog maa man anerkjende hans Stræben efter at holde sig til de gamle Hippokrateres rene Stier, og selv hans værste Fejl, hans Forfængelighed og Vidtløftighed, tilgiver man ham næsten,⁶⁾ naar man ser, hvor mange Oplysninger om Tidens Forhold vi skylder hans ustanselige Snakkesalighed.

Det kulturhistoriske Udbytte, som hans mange

¹⁾ *πίπνα*, XII 778. ²⁾ XII 787. ³⁾ XI 432 ff. ⁴⁾ X 783. ⁵⁾ Se Ilberg, *Aus Galens Praxis*, Leipzig 1905, S. 14 ff. ⁶⁾ Efter Ilbergs træffende Bemærkning, a. St. S. 5.

Skrifter kan give, er langt fra hævet endnu. Skjønt det ikke vedkommer mit Emne, kan jeg ikke lade være med at gjøre opmærksom paa to Træk, som giver et uhyggeligt Indblik i Forholdene i Romeriget. Galenos¹⁾ har hørt paalidelige Folk fortælle, at de engang paa en Rejse — hvor, siges desværre ikke — i en Kro havde spist en kraftig Suppe med lækkert Kjød i; da de havde taget godt til sig af den, fandt de i den Spidsen af en Menneskefinger med en Stump Negl paa. De gik strax udenfor og kastede op og rejste over Hals og Hoved videre af Rædsel for selv at blive ædt; kort Tid efter blev Værtshusfolkene overbeviste om at drive Menneskeæderi. Et andet Sted²⁾ beretter han om en Giftblanders Experiment for at forvise sig om sit Products Virkning. Han henvendte sig til to Læger, der stod ved Materialhandlernes Boder, og tilbød dem noget Honning tilkjøbs; de smagte paa den, og bedst som de stod og tingede om Prisen, forsvandt Manden skyndsomst; begge Lægerne døde.

Hvor meget der endnu i 4. Aarhundrede kunde opdrives af den før-Galeniske medicinske Litteratur, viser den store Excerptsamling, som Kejser Iulianus Apostata har ladet sin Livlæge Oreibasios anlægge. Oreibasios havde først begrænset sig til Galenos, men Kejseren paalagde ham at samle alt, hvad der havde

---

¹⁾ XII 254. ²⁾ XII 252 ff.

Værdi i den eksisterende Litteratur om medicinske Emner.¹⁾ Det blev et Kæmpeværk paa 70 Bøger, som kun delvis er bevaret. I Følelsen af dets Uhandlelighed for almindelige Læger har han selv udgivet et stærkt sammentrængt Udtog deraf. I begge Værker tager han tilbørligt Hensyn til Pharmakologien, som han ogsaa har behandlet i et mere populært Skrift om lettilgængelige Lægemedler. Hans Hovedkilder er Dioskurides og Galenos, og ogsaa de Medicamenter, han selv har tilføjet, bliver indenfor den overleverede Ramme.

Den selvstændigste af de byzantinske Læger er Alexandros fra Tralleis (6. Aarhundrede). I sin fortræffelige medicinske Haandbog, som vidner om megen praktisk Erfaring, anfører han for hver Sygdom et Udvalg af usammensatte og sammensatte Lægemedler og undlader ikke at fremhæve dem, som han selv har prøvet med godt Resultat;²⁾ enkelte har han selv komponeret³⁾ eller arvet fra sin Fader.⁴⁾ En enkelt Gang⁵⁾ priser han i høje Toner et meget sammensat Middel (18 Ingredienser), som skal hjælpe for næsten alt muligt, men ellers er han nærmest tilbageholdende i Brugen af *composita*. Dog anfører han de bekjendteste, i Reglen efter Galenos, og viger heller ikke tilbage for de sædvanlige uhumske Midler; mod Angina anbefaler han saaledes⁶⁾ med ham Hunde- og Menneskeexcrementer med Anvisning paa, hvorledes de skal gjøres mindre stinkende; dog tilføjer han,⁷⁾ at Lægerne nu foretrækker Hundeexcrementer. Han har

¹⁾ Oreibasios, Coll. I praef. ²⁾ F. Ex. I 305, 421; II 133, 353, 367, 393. ³⁾ I 547. ⁴⁾ II 139. ⁵⁾ I 431—35. ⁶⁾ II 135 ff. ⁷⁾ II 137.

selvstændigt studeret de hippokratiske Skrifter¹⁾ og har ladet sig paavirke af deres Forsigtighed i Anvendelsen af Medicin. Galenos' Cure og Medicamenter dadler han oftere²⁾ som altfor voldsomme. Stærke Midler maa man ikke anvende paa svage Personer som Kvinder, Børn og Eunucher,³⁾ og man skal altid begynde med de simplere og mildere.⁴⁾ Uoverlagt Brug af Medicin dadler han skarpt; den kan endog medføre Døden.⁵⁾ En forstandig Læge maa saa længe som muligt modstaa de urimelige Patienter, der sværmer for Medicin og mener, at deri viser Lægens sande Dygtighed sig; bliver han nødt til at føje dem, skal han undgaa de altfor skarpe og stærke Midler.⁶⁾ Især er Alexandros bange for de stærke Afføringsmidler,⁷⁾ som det meget sammensatte »hellige« Mittel.⁸⁾ Han gjør opmærksom paa, at Helleborus kan være farlig,⁹⁾ og advarer gjentagne Gange mod Brugen af Narkotica paa Grund af deres skadelige Eftervirkninger;¹⁰⁾ særligt med Opium maa man være meget forsigtig.¹¹⁾

Midler til at farve Haaret sort, til at forvandle rødt og sort Haar til blondt, til at give det Guldglans, ja endog til kunstigt at gjøre det hvidt, meddeler Alexandros¹²⁾ uden Betænkeligheder og Undskyldninger. Værre er det, at han mod flere alvorlige Sygdomme meddeler Amuletter og andre overtroiske Midler. Nogen helt god Samvittighed har han dog

¹⁾ II 237. ²⁾ I 301, 333, 379, 421. ³⁾ II 127. ⁴⁾ I 397. ⁵⁾ II 337, sml. II 231. ⁶⁾ I 427. Texten er forskrevet, men Sammenhængen viser Meningen. ⁷⁾ II 243. ⁸⁾ I 585, 601. ⁹⁾ I 609, 612. ¹⁰⁾ I 469, 519; II 5, 29. ¹¹⁾ II 81, 167, 561, sml. II 235, 357. ¹²⁾ I 453—57.

ikke derved. Mærkeligt nok siger han,¹⁾ at »Folk i Almindelighed« nutildags »i deres Uvidenhed dadler dem, der bruger naturlige Lægemidler«,²⁾ d. v. s. hvad Galenos kaldte »Midler, der virker efter deres hele Natur« (uden paaviselig særlig Qualitet), altsaa netop hvad vi kalder overnaturlige, overtroiske Midler, og at han derfor har undgaaet at bruge disse Midler til Stadighed og har bestræbt sig for at faa Bugt med Sygdomme »efter Kunstens Regler« ved Diæt og rationelle Lægemidler. Andensteds undskylder han sig rigtignok netop med, at Patienterne forlanger overtroiske Midler mod haardnakket Feber,³⁾ og naar de hverken kan finde sig i den foreskrevne Diæt eller den nødvendige Medicin (mod Podagra);⁴⁾ da nogle finder Behag i disse Midler, og nogle af dem ogsaa virkeligt hjælper, vil han meddele »de videbegærlige« dem, forat Lægen kan være rustet med alt til Faget henhørende,⁵⁾ som han jo bør. Naar alt andet er prøvet, og intet har hjulpet, vilde det være »ugudeligt« ikke at prøve disse Midler med og saaledes eventuelt staa Helbredelsen ivejen; man skal prøve alt og intet foragte.⁶⁾ Han vil kun meddele, hvad han har personlig Erfaring for.⁷⁾ Endeligt forsvarer han sig ogsaa med Archigenes', Galenos' og andre gamle Lægers Exempel. Af Archigenes anfører han⁸⁾ de ovenfor nævnte Amuletter o. desl. mod Epilepsi, af et otte Binds Værk af Didymos et overtroisk Middel mod Hikke,⁹⁾ af Straton en Anvisning til mod

¹⁾ I 573. ²⁾ φυσικά er hans staaende Betegnelse herfor; sml. I 405 φυσικῶς ποιεῖ. ³⁾ I 437. ⁴⁾ II 579. ⁵⁾ I 557, 571. ⁶⁾ II 319. ⁷⁾ I 437; II 579, 585. ⁸⁾ I 567. ⁹⁾ II 319.

Epilepsi at bruge Excrementer af en Hund, som man i 14 Dage har holdt indespærret og fodret med Ben alene,¹⁾ og et andet Middel mod samme Sygdom, efter Foregivende stammende fra Orpheus, »mystisk og beundret af mange.«²⁾ Af Galenos anfører han³⁾ af et tabt og maaske apokryph Skrift »Om Lægekunsten paa Homers Tid« som Bevis paa, at han belært af Erfaringen har omvendt sig fra sin tidligere Vantro overfor Trylleformularer, følgende Ord: »Nogle mener, at Trylleformularer ikke er andet end Kællingesnak, og det har ogsaa jeg længe ment; men i Tidens Løb er jeg ved klare Kjendsgjæringer blevet overbevist om, at der er Kraft i dem; for baade paa Folk, der var stukket af en Skorpion, har jeg prøvet Nytten deraf og ikke mindre paa Folk, der havde faaet et Ben i Halsen, men strax spyttede det op ved en Trylleformular; og der er for hvert Tilfælde mange kraftige Midler og Formularer, der naaer deres Maal.«

De Sygdomme, mod hvilke Alexandros mener at kunne anbefale overtroiske Midler, er Febre,⁴⁾ Kolik-smerter,⁵⁾ Podagra,⁶⁾ og især Epilepsi;⁷⁾ for denne Sygdom, der forstaaeligt nok ved sin Uhyggelighed har sat den folkelige Phantasi i Bevægelse fra de ældste Tider, angives der ogsaa forskjellige phantastiske Midler til at diagnosticere den.⁸⁾ Dertil kommer endnu noget saa uskyldigt som Hikke,⁹⁾ der af en eller anden mystisk Grund maa være bleven betragtet

¹⁾ I 563. ²⁾ I 565. Det bestaar i Natskygge givet i 15 Dage i jævnt stigende Dosis. ³⁾ II 475, sml. II 319. ⁴⁾ I 407, 437. ⁵⁾ II 375—77. ⁶⁾ II 579—85. ⁷⁾ I 557—75. ⁸⁾ I 559. ⁹⁾ II 319.

som en Slags Forhexelse. Det er karakteristisk, at Alexandros personligt har samlet endel af denne Overtro hos jævne Folk i Occidenten eller andre barbariske Egne; i Gallien har han mod Epilepsi faaet anbefalet Hanetestikler med Vand og Mælk paa fastende Hjerter i 5 Dage,¹⁾ i Spanien i samme Øjemed brændt Æselskranium med forskjellige Tilsætninger paa fastende Hjerter i 2 Dage, men kun naar Himlen er overtrukket, og efter 3 Dages Purgeren, men saa er det ogsaa »mageløst«;²⁾ fra Kyrene³⁾ har han hjembragt noget ufejlbarligt Hokusfokus mod Hikke; efter en ubekjendt Thraker Marsinos anføres⁴⁾ som Middel mod Epilepsi Asken af en Klud, der er dyppet i Blodet af en falden Gladiator eller en henrettet Forbryder; den gives i Vin 7 Gange og siges ofte at have haft udmærket Virkning. I Toscana har Alexandros truffet en Bonde, der tilfældigt havde opdaget, at Rude (πήγανον) strax curerer Epilepsi; mens han var ifærd med at skære Rude paa Marken, fik en af hans Kammerater et epileptisk Anfald, som gik over, da Bonden med Lugten af Planten hængende ved sig ilede til Hjælp; baade Opdageren og Alexandros anvendte siden dette simple Middel med Held, og paa rigtig Troldmandsvis tilføjer Alexandros, at Hemmeligheden ikke maa meddeles andre.⁵⁾ Det er muligt, at han fra sin lilleasiatiske Hjemstavn har været prædisponeret til Overtro og Magi; men han kunde ogsaa lære den at kjende i selve Grækenland. Naar en Bonde paa Korfu har anbefalet ham Urin af Vildsvin

¹⁾ I 565. ²⁾ Smst. ³⁾ II 319. ⁴⁾ I 565. ⁵⁾ I 563.

i Oxymeli at tage ind en Maaned igjennem mod Epilepsi,¹⁾ gaar det ikke udover Folkemedicinens sædvanlige ækle Midler, skjønt Alexandros opfører det under de overnaturlige (φυσικά); men han beretter²⁾ ogsaa en Historie om en vis Demokrates fra Athen, som havde forespurgt i Delphi, hvilket af de mange magiske Midler, der anbefaledes ham mod Epilepsi, han skulde bruge; Pythia svarede ham i nogle gaadefulde Vers, som »Demokriteeren«³⁾ Theognostos udlagde for ham: i Gedens Hjerne findes der nogle Orme, som kommer ud af Næseborene, naar den nyser; af dem skal man opfange et Par Stykker paa et Klæde, saaat de ikke rører ved Jorden, binde dem ind i sort Faareskind og bære dem om Halsen. Dette Middel synes Alexandros dog ikke at have prøbet. At Epilepsi tidligt har været Gjenstand for Præstegøgl, ved vi fra det ypperlige Hippokratiske Skrift »Om den hellige Syge«; mellem Alexandros' Midler findes da ogsaa de ægyptiske Præsters »Sol-Kyphi«.⁴⁾ Hans overnaturlige Midler er forøvrigt dels almindelige Amuletter til at bære paa Kroppen, f. Ex. de fra Dioskurides bekjendte Sten fra Svaleungernes Maver,⁵⁾ forskjellige Stenarter i Fingerringe,⁶⁾ en lille Edderkop i en Klud om venstre Arm,⁷⁾ en Skarnbasse levende fastgjort til et rødt Stykke Tøj baaret om Halsen,⁸⁾ et grønt Firben sammen med afskaarne Negle af Fingre og Tær i et rødt Klæde, men Dyret

¹⁾ I 565. ²⁾ I 569 f. ³⁾ Demokritos var i den senere Tids Forestilling blevet en Trolldmand, under hvis Navn en Mængde apokryphe Skrifter om alskens Magi var i Omløb. ⁴⁾ I 573. ⁵⁾ I 561. ⁶⁾ I 407, 571. ⁷⁾ I 407. ⁸⁾ I 437.

maa bagefter slippes løs paa det Sted, hvor det blev fanget.¹⁾ Alexandros har kjendt en Mand, der helbredede Feber paa følgende Maade: han gav den syges Skjorte uvasket og gjennemsvedt til en Barselkone og fik den igjen, da hun havde født; da Patienten saa tog den paa, blev han »paa hemmelighedsfuld Maade« fri for Feberen.²⁾ Som en ufejlbarlig Amulet mod Kolik, hvis Virkning han selv har prøvet, anbefaler han Ulveexcrementer, om muligt med Ben i, baaret i et Rør om højre Arm eller Laar.³⁾ Anbefalelsesværdig er ogsaa en Stump Sejl af et gammelt Vrag baaret om højre Arm i 7 × 7 Dage, men i den Tid maa Patienten ikke tage Bad og ikke drikke Vin; saa bliver han fri for sin Epilepsi.⁴⁾ Undertiden beror Amulettens Virkning paa Ord eller Figurer, der er anbragt derpaa; et Olieblad, hvorpaa der med almindeligt Blæk er skrevet *ka roi a*, er godt mod Feber, naar man tager det om Halsen før Solopgang;⁵⁾ en »medisk Sten«, hvori der er skaaret Herakles staaende ifærd med at kvæle Løven, hjælper mod Kolik, naar den bæres i en Guldfingerring,⁶⁾ et lille Stykke Hedenskab, der har overlevet Religionskiftet; i den antike Religion er Herakles »ondt-afværgende« (*ἀλεξίκακος*) *par excellence*. I en ottekantet Fingerring af Jern graverer man paa de 7 Sider Ordene »fly fly, hej Galde, Toplærken søgte dig« og paa Hovedsiden Tegnet H ; den hjælper mod Kolik, *probatum est*;⁷⁾ men Midlet maa ikke meddeles alle og enhver; har ikke allerede Hippokrates sagt, at

¹⁾ I 437. ²⁾ Smst. ³⁾ II 375. ⁴⁾ I 571. ⁵⁾ I 407. ⁶⁾ II 377.
⁷⁾ Smst. Toplærkens Hjerte brugte Thrakerne mod Kolik, II 375.

hellige Ting maa ikke meddeles de profane.¹⁾ Ringen skal laves paa Maanens 17. eller 21. Dag. Maanen spiller overhovedet en stor Rolle ved disse Hexekunster; en Salve mod Podagra med Narciss samlet ved aftagende Maane skal koges ved aftagende Maane og smøres paa i 3 Dage ved aftagende Maane, paa andre Tidspunkter hjælper den ikke;²⁾ en meget indviklet Tilberedning af en Chamæleon til et Podagramiddel skal ligeledes foregaa med mange Ceremonier ved aftagende Maane.³⁾ Naar det foreskrives,⁴⁾ at en vis Voxsalve skal koges i en Kælder den 5. Marts og ikke paa nogen anden Dag, sporer man ogsaa deri Indflydelse fra den sene Oldtids Yndlingsvidenskab Astrologien; og ganske utilsløret fremtræder det astrologiske Hensyn i flere Forskrifter mod Kolik og Podagra. Sener af Storkens højre og venstre Ben skal bindes om Podagristens tilsvarende Ben, naar Maanen er i Aftagende eller staar i et »ufrugtbart« Himmeltegn og er ved at træde ind i Saturns Region.⁵⁾ Som Beskyttelse mod Podagra skal man ved aftagende Maane paa et Guldblod indridse følgende Formular »*mei, threu, mor, phor, teux, za, zon, the, lu, chri, ge, ze, on.* Som Solen fæstnes ved disse Ord og fornyes hver Dag, saaledes skal I⁶⁾ fæstne dette Stykke,⁷⁾ som det var tilforn, strax, strax, flux, flux; thi se, jeg udtaler det store Navn, hvori alt hviler og fæstnes, *iaz, azyph, zyon, threnx, bain, chook.* Fæstn dette Stykke, som det var fra Begyndelsen, strax, strax,

¹⁾ Disse Ord staar i den Hippokratiske »Lov«, men der menes de uindviede i Lægekunsten. ²⁾ II 581. ³⁾ II 583. ⁴⁾ II 575. ⁵⁾ II 579. ⁶⁾ De paakaldte Aander. ⁷⁾ πλάσμα, det syge Lem.

flux, flux«; Bladet skal man binde i Tranesener og bære om Anklen i et Foderal af tilsvarende Form og Størrelse.¹⁾ Homerverset »Forsamlingen var i Oprør, og Jorden drøede under Fødderne«²⁾ skal man skrive paa et Guldblade, naar Maanen staar i Vægtens eller bedre i Løvens Tegn og bære som Amulet, saa faar man ikke Gigt.³⁾ Dette Middel meddeler Alexandros dog kun som noget, »man siger«; men et Stykke Kobbermalm, der ikke har været i Berøring med Ild, indfattet i en Guldring og med en Løve, Maanen og en Stjerne samt »Dyrets⁴⁾ Navn« indgraveret, er efter hans egen Erfaring det bedste Middel mod Nyresmerter; men Ringen maa bæres paa Guldbland.⁵⁾ Alle mulige Slags Overtro er endelig forenede i en Klump i følgende Middel mod Podagra:⁶⁾ naar Maanen staar i Vandmandens eller Fiskenes Tegn, trækker man før Solnedgang med venstre Haands Tommel- og Ringfinger en Fure omkring en »hellig Urt, hvilken er Bulmeurten«, uden at røre ved Roden, under Fremsigelse af Formularen »Jeg siger dig, jeg siger dig, hellige Urt, imorgen vil jeg kalde dig til Phileas' Hus, forat du kan stanse Rheumatismen⁷⁾ i Fødder (eller Hænder) paa N N (Mand eller Kvinde). Jeg besværges dig ved det store Navn Iaoth, Sabaoth, den Gud som har befæstet Jorden og stanset Havet, skjønt de strømmende Floder fylder det, som udtørrede Lots Hustru og gjorde hende til en Saltstøtte, tag din Moder Jordens Livsaande og hendes Kraft

¹⁾ II 583. ²⁾ Iliaden II 95. ³⁾ II 581. ⁴⁾ Løvens. ⁵⁾ II 475. ⁶⁾ II 585. ⁷⁾ Ordret: Strøm (ῥεῦμα). Dertil sigter Omtalen af de »strømmende« Floder.

og udtør Rheumatismen i Fødder (eller Hænder) paa N N (Mand eller Kvinde)«. Næste Dag før Solopgang skal man saa tage en Knokkel af et eller andet dødt Dyr og grave Roden op dermed og sige »Jeg besværges dig ved de hellige Navne Iaoth, Sabaoth, Adonai, Eloï«. Derpaa skal man kaste en Haandfuld Salt paa Roden sigende »Ligesom dette Salt ikke voxer, saaledes voxe heller ikke Sygdommen hos N N«. Spidsen af Roden skal den syge bære som Amulet, idet han sørger for, at den ikke bliver vaad; Resten hænges op over Arnen i 360 Dage. Dette Pragtstykke, hvormed Alexandros slutter sit Værk, vidner med sine udspeculerede Regler om en højt udviklet Tradition i Magi; Lots Hustru og de »hellige Navne« fortæller tydeligt nok, hvor den har hjemme.

En ejendommelig Form for Overtro, der hænger sammen med pythagoreisk eller maaske jødisk Talmystik, kommer til orde i to folkelige Raad mod Hikke;¹⁾ i Kyrene skal den, der har Hikke, med venstre Haands Fingre²⁾ danne Tallet 40 og lægge Haanden paa sit Hoved, Kreterne danner derimod Tallet 3193 med begge Hænders Fingre og holder dem op for Næsen.

I Betragtning af Tidsforholdene er det al Ære værd, at de to store lægevidenskabelige Haandbøger, som er bevarede fra 6.—7. Aarhundrede, ikke gaar videre i denne betænkelige Retning; de giver i Hovedsagen

¹⁾ II 319. ²⁾ Grækerne havde fra gammel Tid et udviklet System for Regning med Fingrene, hvorefter ethvert Tal kunde udtrykkes ved Fingrenes Stilling.

Excerpter af Oreibasios og Galenos forstandigt og praktisk ordnede. Hos den ældste af disse Forfattere, Aëtios, spiller Medicamenter en meget stor Rolle; hos ham træffes for første Gang i græsk Lægevidenskab specifik christelig Overtro, som naar han mod Stik af Hvepse og Bier anbefaler¹⁾ at trykke et Jernsignet med »Korsets ærværdige og levendegjørende Billede« mod Saaret. Den anden, Paulos fra Aigina, har i sit Værks sidste og omfangsrigeste Bog sammenstillet en hel Pharmakopoe. Hans Værk blev den Haandbog, hvortil Lægerne i Byzants senere stadig tyede, og blev oversat baade paa Arabisk og (delvis) paa Latin i den tidlige Middelalder.

Ogsaa denne Oversigt over Lægemedlernes Historie giver i det smaa et Billede af det græske Aandslivs Udvikling og Forfald. Den klare og nøgterne ioniske Forstand rydder op i Folkemedicinens Kramkiste af Mystik og Overtro og lægger en solid rationel Grund, hvorpaa den alexandrinske Videnskab kan bygge videre. Men som hele den græske Videnskab stagnerer ogsaa Lægekunsten forbausende hurtigt, og under Romernes Herredømme gaar den raskt nedad Bakke; det høje Maal, Hippokratikerne havde stillet for Lægen, tabes af Sigte i den hidsige Concurrence om Storbyernes rige og fornemme Clientel. Publicum havde ingen

¹⁾ XIII 11 (i Cornarius' latinske Oversættelse, Basel 1542; den græske Text af Værkets sidste Halvdel er endnu utrykt!).

Sans for videnskabelig Alvor, men desto mere for Humbug og Reclame, som graadigt tog alle Midler i deres Tjeneste; baade Legemerne, der var svækkede af Overcivilisation, og Sjælene, der var angrebne af orientalsk Smitte, afgav gunstige Operationsfelter for habile Forretningsmænd. Men trods alle Skavanker bevarer den græske Lægekunst paa sin egen Grund altid en vis Værdighed; hos Grækerne selv er den ikke paa noget Tidspunkt Gjenstand for Angreb af den bondske Mistro og Kvaksalverkjærlighed, hvormed i Occidenten allerede den gamle Cato mødte den, og lige til det sidste holder den Lægegudernes Trolderi og den religiøse Forstokkethed nogenlunde Stangen.
